

MUSEUM STAVANGER ÅRBOK 2015

Forsidebilde: Domkirkens barneasyl i 1919.
Foto tilhører Bjergsted barnehage

Formgivning: Petter Dimmen
www.dimmen-design.no

Trykk: Kai Hansen Trykkeri AS
Innbinding: Bokbinderiet Johnsen
Papir: 150 gr. Artic Volume

ISBN 978-82-90054-91-0
ISSN 1893-1782

Barnehagene i Stavanger: fra veldedighet til velferdsgode

Monika Röhle

Det har skjedd store omveltninger når det gjelder omsorg og oppdragelse av barn under skolepliktig alder. I dag går de fleste barn i barnehage med største selvfølge, mens oppfostringen av barna tidligere utelukkende var hjemmets anliggende. Men hvordan startet det? Når organiserte man de tidligste institusjoner for barn under skolealder og hva foregikk der? Hvem opprettet disse institusjoner og med hvilke motiv?

I Stavanger åpnet det første barneasylet i 1844. Syv år tidligere hadde man i Trondheim som første sted i Norge etablert et slikt asyl.¹ På slutten av 1800-tallet var det tre menigheter som drev barneasyl i Stavanger og i tillegg dukket de første barnekrybbene for de aller yngste opp. Utover 1900-tallet brukes ord som barnehage, barneparkering, småbarnsstue og daghjem, og andre grupper enn menigheter engasjerer seg. Endring av navn og framvekst av nye eiergrupper sier noe om at barnehagens virksomhet i stor grad påvirkes av samfunnsutviklingen. Det blir særlig tydelig i etterkrigsårene.

Temaet for denne artikkelen er barnehagens institusjonshistorie fra 1844 til 1970 i det området som er Stavanger kommune i dag. Jeg har valgt å avslutte med året 1970 for mitt siktemål har vært å analysere kilder fra en epoke der barnehagen ikke var en del av det kommunale systemet og der dens virksomhet var noe som bare angikk et fåtall. På landsbasis var det for eksempel i 1971 bare 3 % av barn under skolepliktig alder som gikk i barnehage.² Samtidig viser kildematerialet at det i tiden fram til 1970 skjedde konsolideringer på barnehagefeltet som det er nyttig å kjenne til, om en vil forstå dagens barnehage. Derfor vil den lokale historien bli oppsummert i forhold til utviklingen av norsk barnehage i denne epoken.

Butikklek i St. Petri daghjem ca. 1956. Barna skulle utvikle seg og lære gjennom rollelek. Barnehagelærerne tilrettela lekekroker med utkleddingstøy og gjenbruksmateriell slik at barna kunne leke sjåfør, sykepleier, doktor, husmor eller bonde. Her ser vi to kunder utkledd med politilue, damehatt og pels i en hjemmesnekret butikk.

Fotograf: Else Vollan. Foto tilhører Vålandshaugen barnehage

Kildematerialet

En kildemessig utfordring i arbeidet har vært den lange perioden som skal bli behandlet: 1844-1970. De skriftlige kilder er meget sparsommelige i starten av vår periode, men blir rikere etter hvert. En hovedkilde har vært protokollen fra Stavanger asyl/St. Petri asyl/dagheim i Statsarkivet, fordi den gir et fortløpende bilde av én institusjon fra 1839 til 1960. For etterkrigstiden har årsberetninger og møteprotokoller fra flere ulike småbarnsinstitusjoner samt klausulerte saksmapper i Stavanger byarkiv vært viktige kilder. Dessuten er det brukt bystyre- og formannskapsreferater. Dokumenttilfanget blir dramatisk endret i takt med at kommunen vokser og tar et større ansvar i sosiale spørsmål og utdanning. Antall aviser og utbredelsen av disse har endret seg sterkt over tid. Avismateriale siteres bare sporadisk og gir således ikke et dekkende bilde av hvordan Stavangeravisene har omtalt barnehagevirksomheten.

For siste del av vår periode har tilgangen på muntlige kilder vært vesentlig. I 1993 gjennomførte forfatteren ni halvstrukturerte dybdeintervju og 5 stikkintervju med tidligere aktører i barnehagene. Disse informantene er gjengitt i teksten med bokstavkoder, fødselsår og deres rolle i institusjonen. Vi er interessert i å avdekke ulike gruppers syn på virksomheten, derfor er disse informanternes utsagn verdifulle i forhold til hvilke grupper de representerer.

Noe billedstoff er også analysert, men det er lite å finne fra den første epoken. Mangelen på billedmaterieell henger delvis sammen med at fotografiet var lite utbredt i Stavanger før 1900, men fravær av tegninger/malerier kan også tolkes som uttrykk for hvilken status disse småbarnsinstitusjonene hadde.

Framstillingen bygger på et mangfold av kilder som i stor grad har vært styrt av hvor det var mulig å finne noe som kunne settes sammen til barnehagens institusjonshistorie i Stavanger.³

Disposisjon

Stoffet er ordnet både tematisk og kronologisk. Det hele startet midt på 1800-tallet med etablering av byens første barneasyl. Vi skal beskjeftige oss med asylene under overskriften *1844 – 1945 Barneasyl: oppdragelse av armodens små*. Hva slags institusjoner taler vi om? Hvilke grupper hadde interesse av å starte denne virksomheten og hvilke målgrupper var den rettet mot?

Mot slutten av 1800-tallet blir de første barnekrybbene etablert. Hvorfor etablerer man en institusjon som tar imot barn fra spedbarnsalder, mens man tidligere hadde startet barneasyl for barn i alderen 2½-7 år? Og hva foregikk i disse barnekrybbene? Dette blir tema for *1894-1945 Barnekrybber: vern av armodens små*.

I *1930-1945 Lekepedagogikk for borgerskapets barn* finner vi for første gang finner en institusjon som kaller seg "barnehage". Dette er en ordrett oversettelse fra tysk "Kindergarten" som er navnet på den institusjonen som ble utviklet av den tyske pedagogen Friedrich Fröbel. Her vil vi se på følgende: Hva foregikk i disse barnehagene, hvem var de for og hvem drev dem?

Hovedtrekkene i det som karakteriserer disse småbarnsinstitusjoner vil bli presentert under overskriften *Oppsummering 1844 – 1945 Klasedelte småbarnsinstitusjoner*. Vi skal framheve hva som ligger bak de ulike betegnelsene og hvorfor de hadde de så ulike siktemål. Videre skal vi se på kommunens rolle.

Etterkrigstiden er delt inn i to hovedperioder. Institusjonene preges nå i stor grad av to nye aktører på området, de utdannede barnehagelærere og husmororganisasjonene. Dette er beskrevet under overskriften *1945 – 1960 Pedagogenes inntog og husmødrenes barnehage*, der vi skal se at flere organisasjoner oppretter barnehager. Det foregår også store reformer i de gamle institusjonene som nå kalles daghem og småbarnsstuer. Bedrifter og enkeltpersoner organiserer både barnepark og barnehage. Hvordan profesjonalisering og begynnende offentlig engasjement har berørt disse ulike virksomhetene, er tema for denne delen.

Asylgata 1898. Gaten har navn etter barneasylet, som lå på hjørnet ved Hospitalgata. Det har ikke vært mulig å finne noen tegning eller bilde av selve asylet. På bildet er asylbygningen allerede revet og St. Petri barneasyl flyttet til Lyder Sagens gate 9.
Fotograf ukjent / Statsarkivet i Stavanger

I 1960 – 1970 *Daghjem og likestilling blir politikk* skal vi beskrive debattene omkring kommunalt eierskap og den første nasjonale barnehagestreiken.

I *Oppsummering 1945-1970 En institusjon i forandring* skal vi sammenfatte hovedlinjene i det som skjedde i Stavanger og barnehagesituasjonen i 1970. Avslutningsvis skal vi se på det som skjedde i denne perioden i forhold til dagens barnehage. Men la oss først se på hvordan det hele begynte i asylen, Stavangers første institusjoner for barn i alderen tre til syv år.

1844 – 1945 Barneasylene: oppdragelse av armodens små

I Stavanger ble det opprettet tre asyl for førskolebarn: Stavanger Asyl/St. Petri asyl (1844), Domkirkens asyl (1871) og St. Johannes barneasyl (1881). Alle var kontinuerlig i drift og ble senere videreutviklet til daghjem. Vår beskrivelse vektlegger det første asylet, på grunn av det gode kildematerialet derfra, men de tre asylene var så å si identiske i sin driftsform.

Styret i Stavanger Byselskab sendte i 1839 ut innbydelse til tegning av bidrag for et barneasyl.⁴ Etter at tilstrekkelige beløp var samlet inn, ble det satt opp en bygning på St. Pedersgjærde (i dag Asylgata 10) etter mønster av lignende asyl i Bergen og Christiania. En direksjon ble valgt til å utarbeide lover/instruksjoner og til å ansette bestyrerinne. Asyls virksomhet begynte 5. februar 1844 med 10 barn. Barnetallet økte raskt og i tiden fram til 1872 ble det innskrevet mellom 100 og 130 barn årlig.⁵

Navnet asyl uttrykte noe av siktemålet, "et *Tilflugtssted* for Armodens Smaa".⁶ Asylet skulle ta hånd om fattige barn, mens foreldre var i lønnet arbeid. I statuttene fra 1895 heter det at "Asylet antager Børn fra 2 ½ - 7 Aar. Hensigten er at holde dem fra Gaden, mens forældrene er paa Arbeide og ikke kan tilse dem".⁷ Formålet var å beskytte barna mot et destruktivt sosialt rom – gaten – og sikre deres sosialisering. Dette oppdraget ble holdt uforandret gjennom hundre år. Det utslagsgivende var at disse foreldrene var tvunget til å arbeide utenfor hjemmet og barna var uten tilsyn. Asylene rettet seg utelukkende mot den laveste samfunnsgruppen, og skulle derfor plasseres der fattigfolk bodde, slik at de små kunne ha kort vei.⁸ Barnas fedre var

håndverkere, arbeidere eller enkle sjøfolk. Bak noen fedres navn står det "rømt" eller "sindsyk",⁹ det vil si at mødrene var eneforsørgere. Noen steder oppgis at "moderen er død". Med andre ord hadde mange av barna meget vanskelige levekår.

Asylet ble stiftet og styrt av mennesker fra de øvre lag i samfunnet. Byfogd Christensen var selvsagt med i bestyrelsen, men også postmester, konsul, rektor, kjøpmann, megler og lignende yrkesgrupper var representert. Blant de kvinnelige medlemmer finner vi fru amtmann, fru doktor og flere titulers "madame", som var tiltaleform for kvinner av borgerstanden og de lavere embetsklasser. Mennene var forretningsførere og bygget opp en ryddig organisasjon. Det behøvdes god innsikt i bankvesenet for å forstå alle nødvendige transaksjoner med obligasjoner og pantelån. Pengene kom inn i form av små ukentlige bidrag fra givere eller store donasjoner i forbindelse med sølv- eller gullbryllup. En slik gave kunne tilsvare 2 ½ ganger bestyrerinnens årslønn. Dessuten kom det inn renter fra egenkapital og legater. Midler fra kommunens brennevinsutsalg, utlodninger og offer i kirken bidro til å berge økonomien. Hele tiden betalte barnas foreldre bare en liten sum per dag.

HVA FOREGIKK I BARNEASYLET?

I reglementet som gjaldt fra 1844 til 1895 finnes det et langt avsnitt om undervisning:

"§1. Foruden Pleie og Tilsyn nyde Børnene i Asylet fysisk og moralsk, intellectuel og industriell Opdragelse, eftersom deres Alder og Evner kræve og tilstæde, idet de holdes til Reenlighed, Orden, Opmærksomhed, og Flid, ved passende Fortællinger og Exempler gjøres modtagelige for de bedre Indtryk, samt ledes til at skjelne mellem Godt og Ondt, til at opfatte og udtrykke med Bestemthed de Forestillinger, der bibringes dem saavel om legemlige som aandelige Gjenstande, ligesom de og modtage den første Veiledning i Læsning, Skrivning, Regning, Søm, Strikking, og hvad mere, de med Nytte kunne paabegynde til Forberedelse af deres videre Opdragelse: - Alt under passende Tidsinddeling og Afvexling med Lege og Sangøvelser, ved hvilke deres Aandsmunterhet søges vedligeholdt, deres Smag saavidt muelig uddannet."¹⁰

Det er vanskelig å si hvor mye av dette ambisiøse programmet som ble gjennomført. Det har ikke vært mulig å finne noe inventarliste. Dermed vet vi lite

om det ble undervist i lesing, skriving og regning. Ved en anledning kalles et av rommene for skolestuen.¹¹ Direksjonen prøvde i alle fall å få til noe undervisning og averterte etter en "Person som vilde paatage seg at informere Børnene en Time daglig".¹² Da ingen søkte, ble det gjort en henvendelse til Misjonsselskapet om noen lærere derfra kunne undervise barna i sang og lesing. Dette ble avvist, men J. Testmann påtok seg å undervise i sang 1-2 timer per uke.¹³ Han skulle forbli den eneste mannen som noensinne arbeidet med asylbarna i Stavanger. I de første årene kom også fem av byens damer jevnlig for å assistere undervisningen, særlig i håndarbeid. Men interessen avtok og i 1880 ble yngre damer oppfordret til å besøke asylet en gang i måneden, men forgjeves. Den som gjennom 25 år trofast ga sine sangtimer var Testmann, som ble oppsagt da sangøvelsene skulle overtas av frøken Lina Lassen.¹⁴ I 1899 ble Frøken Lina Aagesen ansatt som bestyrerinne med den begrunnelse at hun "hadde sangstemme og tilstrekkelig evne til at undervise de ældre barn".¹⁵ Selv om det nå ikke lengre kom lærere utenfra, beholdt sangen sin plass. Timeplanen nedenfor viser at sangen skulle komme i tillegg til undervisningstimene. Fra de årlige julefester berettes det jevnlig at "børnene afsang nogle vers" eller en "psalme".

I asylets første år ble det sendt inn klær eller tøyestykker til "Nap" eller veving. Håndarbeidet ser ut til å ha vært en vanlig beskjeftigelse for barna. Det fortelles at det under julehøytiden ble delt ut "Klædningsstykker til hvis Arbeide Børnene delvis har bidraget",¹⁶ uten at vi dermed kan si hva barna bidro med. Men under et bilde av Asylgata står det: "Det gamle asyl hvorefter gaden der har faat navn, hvor vi i vor barndom sad og napte filler, og hvor gamle mdm Fugelli lærte os saa meget, er nu en saga blott. Har innkvarteret sig i nyt lokale på Hetlandsmarken og solgt sin gamle, ærverdige, minnerige rønne".¹⁷ Her framtrer bestyrerinnen som en viktig oppdrager og lærer. Arbeidet med fillene huskes som den mest fremtredende beskjeftigelse i asylet. På dagsordenen fra 1844 står søm, strikking og "Udpillen av Charpie" (rive gammelt lintøy til "vatt") oppført blant mange andre aktiviteter:

"Kl 6 til 8 om Sommeren og Kl 9 om Vinteren modtages Børnene. Efterat Paakledning og Reenlighed er undersøgt, noteres de ved deres No. i Modtagelsesprotokollen.

1ste Time: Optælling, Morgenbøn, Bibelhistorie, Regning og Frokost.
2den og 3die: Læsning, Strikking, Udpillen av Charpie, Skriving, Søm.
Kl 12 Middagsmad, hvorefter Frihed til kl 2.

4de og 5te som 2den og 3die, tilsidst Eftersmiddagsmad.

6te time: Forstandsøvelser, Bibelhistorie og Fortællinger etc.

Kl 5 à 6 Aftenbøn. Enhver Undervisningstime afvexles med Sang og Lege".¹⁸

Bønn og bibelhistorie var sannsynligvis et fast innslag. Til de meget få anskaffelser som er rapportert hører innkjøp av amerikanske bibelske bilder i 1904 og en gave med bilder fra det nye og gamle testamentet i 1877. Men det må ha vært vanskelig på gjennomføre et slikt omfattende program med barn i alderen tre til syv år. Hvordan kunne barna delta i så mange undervisningstimer, der leken bare hadde en underordnet plass? I asylet var leken tillatt som en avveksling, men den ble ikke sett som en verdifull aktivitet i seg selv. Hva barna lekte vet vi ikke, men et rom i asylet ble kalt lekestue. Selv om det i asylets protokoll blir nøye gjort rede for anskaffelse av lommeørklær og blikk-krus, er det lite å finne om leketøy. På gårdsrommet ble det ved en anledning satt opp klatrestativ og disser og i 1907 er det tale om "at anskaffe mer legetøi til legestuen for indtil kr 25". I dag er vi vant til en overflod av fabrikkprodusert leketøy. Et fravær av slikt leketøy betyr ikke at barna ikke lekte. Men det sier noe om lekens verdi i asylet. I samtidens bedrestilte hjem fantes det både dukker, dukkehus, baller, byggeklosser og gyngehester. Men disse arbeiderbarna, mente bestyrelsen, hadde ikke bruk for leken. De skulle beskjeftiges med arbeid og øves til å være rolige, flittige og lydige. Asylet skulle forberede dem til et nøysomt liv i arbeiderklassen.

Etter 1895 ble dagsreglene endret og den fysiske omsorgen ble mer vektlagt:

"§ 1 Asylet aabnes Kl 8 om morgenen. Kl 9 faar Børnene en Kop varmet Melk til medbragt Smørogbrød.

§ 2 Fra kl 10 gives børnene Nap, de større Piger simpelt Strikketøi, de større Gutter Tavle og Griffel. Den store Tavle er paategnet Tal og Bokstaver. (udatert merknad: Reglene i den § anvendes ikke lenger).

§ 3 Kl 10 ½ Frikvarter 1 Time, enten i Gaarden, om Veiret tillater det, eller i Legestuen.

§ 4 Kl 11 ½ spises Middag. De Børn som ikke skal deltage heri, forlader asylet og kommer igjen Kl 1. Mandag og torsdag Melkesuppe, Tirsdag og fredag Kjødsuppe, Onsdag og Lørdag Erter med Kjød. Middagsmaden koster 10 øre. Før og efter Maden læses Bordbøn.

§ 5 Sang øves naar Anledning haves".¹⁹

Tanken om å undervise barna ble gradvis forlatt og undervisningen opphørte.

Tilsynet i seg selv ble viktig nok. Kostholdet skulle være variert og har nok vært viktig for de barn som ellers ikke kunne vente seg noe varm mat hver dag. Det var på området kost det skjedde en kontinuerlig forbedring. De arkiverte bilag fra fisker- og kolonialvarebutikkene viser at det i 1930-årene ble servert gode "husmormiddager" i asylet. Derimot forble utgiftene til lekeutstyr marginale. I årene 1939 og 1940 ble det i St. Petri asyl utelukkende investert i en sandkasse som av og til fikk påfyll av finsand.

ASYLBARNA OG DERES FORELDRE

Asylet var opprettet for de fattiges barn, og mange brukte asylet. Men ikke alle fattige foreldre ville ha sine barn der. Flere ganger var bestyrelsen bekymret over at alt for få sendte sine barn til asylet (1846, 1887, 1889). Det mangelfulle frammøte ble delvis forklart med sykdom i hjemmene, men foreldrenes motstand ble også tolket som "Slaphed og Ligegyldighet".²⁰ I 1913 henstilte bestyrelsen til fattigpleien om ikke å yte hjelp til familier som ikke forplikter seg til å sende barna til asylet.²¹ Lite tyder på at slike tvangsmidler ble tatt i bruk.

Hvorfor ville noen av de fattige ikke ha sine barn i asylet? Var oppholdet der av en slik art at barna mistrivdes? Vi vet at barna fikk dekket sine fysiske behov, men lite om disiplinen. Muligens var det slik at det som asylets bestyrelse syntes var vesentlig i barneoppdragelsen ikke var like viktig for foreldrene. Det er ikke urimelig å anta at det for noen var forbundet med skam å bruke asylet, fordi en dermed hørte til dem som ikke maktet sin forsørgerrolle. Vi vet at det for mange var skamfullt å måtte ta imot hjelp fra fattigvesenet. Jeg har ikke kunnet finne beskrivelser av asyllivet i lokale erindringsbøker. Da jeg fortalte det til to kvinner som hadde gått i Domkirken asyl, utbrøt de spontant: "De skjemmes! I dag sier de nei, jeg gikk ikke der." Disse to informanter ser tilbake på sin asyltid på ulik måte. Den ene sier:

"Jeg hadde ikke lyst til å gå der. Jeg grein. Grein på heile Løkkeveien. Men mor sa at jeg måtte. Jeg syns det var avskyelig. De hadde bulkete skåler."²²

For henne er asylet noe hun forbinder med ubehag og avsky, noe hun gjorde forgjeves opprør mot. Hennes søster betrakter asylet mer som en del av de øvrige livsforhold, preget av fattigdom:

"Det var fattig, men det var greit. Vi var rolige og lydige før i tiden. Snille var

de. Vi ble aldri slått. Vi måtte be for maten, synge kristelige sanger. Når det regnet, var vi inne og napte. Jeg likte det. (...) De hadde og en firkanta boks. Når vi tok av lokket, kom det ut en sprellemann. Det var sjelden vi fikk bruke den. Ellers var der ingen ting. Vi lærte ingen ting der. Det vi lærte, lærte vi hjemme."²³

Hun aksepterte asyllet som en del av virkeligheten, som en fikk finne seg i. Ut-

sagnet om at barna ikke ble slått kan forstås på to måter. For det første som en korreksjon av det gjengse bildet av asyllet som et ublidt sted.²⁴ Men det kan også tolkes som et uttrykk for den totale avhengigheten barna sto i i forhold til de voksne. I en tid da det var tillat med kroppslig avstraffelse av barn, ville neppe noen ha satt en stopper for eventuell fysisk avstraffelse av ulydige barn i asyllet. Informanten gir derfor uttrykk for i hvor stor grad asylbarna var overlatt personalets forgodtbefinnende.

Begge informanter er enstemmige når det gjelder utstyret. Det fantes så å si

Domkirkens barneasyl 1919. Gårdsrommet er utstyrt med benker og et lite halvtak. Av fototekniske grunner er barna og personalet oppstilt i en ring; det finnes ikke noe kildemateriell som tyder på at personalet lekte ring-leker med barna.

Foto tilhører Bjergsted barnehage

ikke leketøy. Gårdsrommet var en plass med grus, sorpe og småstein omgjerdet av et høyt plankegjerde med et halvtak. Å gå tur med barna var noe en aldri gjorde i asylet. Virksomheten foregikk skjult bak høye plankegjerder. Det kunne også føre til at noen barn ble nysgjerrige:

"Jeg gikk ikke fast på asylet. Det var ei i gata som hadde ei mor som jobde, og hun gikk der.

Vi var jo nysgjerrige og ville vite hvordan det var, og så spurte vi mor om få

Domkirkens barneasyl i Henrik Steffens gate 7. Virksomheten foregikk bak høye gjerder uten innsyn. Asylet tok hånd om barn som hadde mødre som måtte arbeide for å livberge familien. Barna bodde nær asylet og det var vanlig at de gikk dit uten følge.
Fotograf ukjent / Stavanger byarkiv

noen øre til å gå på asylet. (...) Han Karl (yngre bror) grein. Han ville ikke gå. Men Erna (yngre søster) og jeg gikk. Erna var ikke så mange ganger for hun fikk ikke ned havresuppa. Det var den vi betalte for. Det var bare de som hadde mor som jobbet som gikk der fast.¹¹²⁵

Det er ikke rart at informanten husker at det var maten betalingen gikk til, for asylets tilsynsfunksjon er abstrakt. Beskrivelsen framhever også at moren ga dem lov å gå der uten noen forventning om å tilføre barna noe positivt med det. Derimot var asylet en nødvendighet for barn med mødre i lønnet arbeid.

Ut fra det foreliggende materiale er det vanskelig å si hva som var hoved-

grunnen til at ikke alle fattige foreldre sendte sine barn til asylet. Men barnetallet varierte fra opp til 130 på 1860 tallet til gjennomsnittlig 30 barn i 1930 årene. Frammøtet var avhengig av mødrenes arbeid. I hermetikkindustriens Stavanger kan en tydelig avlese sesongen i frammøteprotokollene. Likevel ble asylet gradvis mindre etterspurt. Arbeiderklassen hadde fått bedre levevilkår og var derfor bedre i stand til selv å fostre sine barn. Det var heller ikke andre grupper som ønsket å sende sine barn dit.

Foreldrene møtte opp i asylet ved innskriving og til julefesten. I det daglige gikk barna selv fram og tilbake. Det ser ut til at bestyrerinnen i begynnelsen også hadde som oppgave å korrigere foreldrene (gi råd og advarsel) og dersom dette ikke hjalp, skulle det anmeldes til direksjonen.²⁶ Vi kan ane at det blant asylets eiere var en rådende forestilling at det fantes to typer mennesker: uforstandige fattigforeldre og ansvarlige mennesker i bestyrelse og bestyrerinnepost.

PERSONALET

Personalet besto av en bestyrerinne, som var en voksen kvinne, gjerne enke eller ugift, med tilknytning til de borgerlige kretser. Opplæringsaspektet var vektlagt i de første tiår og det ble søkt etter kvinner som kunne være både omsorgsgiver og kunnskapsformidlere:

"Bestyrerindeposten ved Petri asyl er ledig. Der kreves af bestyrerinden, at hun omsorgsfuldt behandler asylbørnene, og meddeler dem noget af de første kundskaper, børnene trenger."²⁷

Kravene ble gradvis mindre på 1900 tallet. Fortsatt var alle bestyrerinner ugifte kvinner. I tillegg ble det ansatt "pige" eller kokke. Disse medhjelperne fra arbeiderklassen er ikke alltid oppgitt med navn. En av dem, Antonie Rasmussen, arbeidet i asylet i 42 år fra 1895 til 1937.²⁸ Både bestyrerinne og medhjelper hadde sitt værelse i andre etasje med fri kost og brensel. Arbeidet var fysisk tungt, for oppvarming, renhold og matlaging i en husholdning uten elektrisitet²⁹ og maskiner krevde sine løft.

Det forekom at bestyrerinnen måtte sies opp på grunn av "alderdom og svaghed".³⁰ Noen sa opp selv "da hendes hoved er for svagt til at taale støien fra børnene" eller av helbredshensyn.³¹ Også protokollene fra andre asyl og barnekrybber viser at de ansatte sluttet av helsemessige årsaker. Noen be-

styreverinner ble etter mange års arbeid direkte overført som beboere til aldershjem. En kan spørre seg på hvilken måte de har behandlet barna, når de etter sin virksomhet i asyllet var så tappet for krefter at de ikke maktet å ta hånd om seg selv. Arbeidet ser ut til å ha vært psykisk og fysisk krevende. Det store ansvaret talte for å ansette voksne kvinner, men samtidig var det behov for en kroppslig styrke som vanligvis kjennetegner yngre mennesker. En av informantene som arbeidet som medhjelper i en barnekrybbe rundt 1935 og

Syforeningen i Domkirkens barnekrybbe ca. 1946-1950. I alle asyl og barnekrybber ble det ved juletider delt ut klær som var laget av syforeninger. Slike veldedige gaver var vanlige helt fram til ca. 1950.

Foto tilhører Bjergsted barnehage

var bestyrerinne i et asyl under krigen, sier dette om arbeidet:

"Jeg vil ikke si det var en oppbevaringsanstalt – mer som et hjem. Vi levde som en mor i gamle dager, var opptatt hele dagen. Vi hadde ingen møter med foreldrene eller oss sjøl. En husmor kunne ha åtte barn. Hun samtalte ikke med noen om det hun gjorde. Ungene var flinke og greie, lekte med seg sjøl. Jeg husker vi hadde kontakt med ungene, lite hva de holdt på med. Ungene fikk forme seg sjøl. Vi opplevde ikke at vi måtte roe ungene. Det hadde ikke gått med de ungene i dag. De og vi gled inn sånn som forholdene var. (...)

Det var et krevende arbeid med lite tid i fem år. Jeg sluttet på grunn av lønnen. Jeg ville heller begynne i butikk, der fikk jeg dobbel lønn. Styret tenkte på mødrene som hadde det vanskelig. Det var det sosiale som var viktig."³²

Sitatet gir uttrykk for en stor grad av selvfølghet i forhold til arbeidet, uten rom for problematisering. Bestyrerinnen så på sin jobb som en mors-

Bestyrelsen ved Domkirkens småbarnskrybbe 1919
Fotograf ukjent / Stavanger byarkiv

erstatning, ikke en kunnskapsformidler. Hun utførte rollen slik hun kjente den fra hjemmet, der husarbeid og barnestell utføres mens en er omgitt av en barneflokk. Samtidig ble arbeidet fortolket mer som en sosial innsats enn et vanlig lønnsarbeid. Det gjenspeiler seg også i avskjedstaler, der bestyrerinnen takkes for "oppofrelse og uegennyttig arbeid".³³

Det sosiale veldedighetsaspektet kom også til uttrykk gjennom kvinnegrupper som regelmessig møttes i husets andre etasje for å strikke og sy klær til barna. Disse gavene ble høytidelig delt ut under julefesten og er nøye bokført for hver eneste utdeling gjennom 104 år. Denne formen for fattighjelp var et bærende element i asylets omsorg for barna.

1896 – 1945 Barnekrybbene: vern av armodens små

Stavangers voksende hermetikkindustri hadde behov for mer kvinnelig arbeidskraft. Dermed ble flere mødre beskjeftiget i fabrikkene. Problemet for mødrene var: Skulle de låse spedbarna inn hjemme uten tilsyn eller ta dem med i fabrikk? Fabrikken var også et farlig sted for krabbende eller stabbede småbarn. Det var behov for en institusjon som kunne ta vare på de yngste barna mens mødrene var i fabrikk.

Domkirkens barnekrybbe, her fotografert i 1919, holdt til i dette huset i Klinkenberggata 23 fra 1910 til 2010. I første etasje var det to rom til de små barna, mens personalet bodde i andre etasje. Mødrene leverte barna sine ved døren før de gikk til arbeid på fabrikkene. *Fotograf ukjent / Stavanger byarkiv*

St. Johannes barnekrybbe ca. 1920. Dette var en stolt hygiene- og omsorgsinstitusjon ledet av en sykepleierske. Barna er kledd i institusjonsklær og på veggene henger et rent håndkle til hvert barn. Vegguret var viktig for å overholde datidens nøyaktige stelletider. Det eneste leketøyet vi kan se er et lite tøydyr.

Foto tilhører Nymannsveien barnehage

Derfor ble det nå opprettet såkalte "barnekrybber". Navnet henspiller til det lille Jesusbarnet i krybben og slike krybber fantes i flere europeiske land etter fransk forbilde.³⁴ Disse institusjonene tok imot barn under tre år mens mødrene var på arbeid og lignet i sin struktur mye på asylene. Det gjelder hvilke familier de var tiltenkt, eierstruktur, finansiering og formål. Den første norske barnekrybben ble startet i Kristiania i 1883.³⁵ I Stavanger var det Frelsesarmeen som drev en barnekrybbe fra 1896, denne ble etter hvert drevet sammen med barneherberget (barnehjem). Dessuten startet både Domkirkens menighet sin barnekrybbe i 1904 og St. Johannes fra 1911. Begge institusjoner er i dag videreført som småbarnsgrupper i barnehage. Barnas unge alder førte til andre krav til personalet. I barnekrybbene

arbeidet det som regel en diakonisse eller menighetssøster. Dette har nok medført en sterkere vektlegging av hygiene- og sunnhetsaspektet, noe som også fremgår av bildet fra St. Johannes barnekrybbe i Pedersgaten. Barna vises kledd i institusjonsklær, som ble vasket av personalet. Dermed kunne personalet lettere kontrollere rensligheten. Dessuten henger det skinnende hvite håndklær til hvert barn på rekke og rad langs veggene. Her skulle ingen barn bli smittet! Et veggur var nødvendig utstyr for å overholde de presise stelletider som vi kjenner fra datidens sykehus. Hele bildet osrer av godt

helsestell. Selv om vi også kan skimte et lite tøydyr, er det lite som tyder på at krybbene hadde annet på programmet enn tilsyn og godt fysisk stell av barna.

Andre fotografier og protokoller viser barnekrybbenes trange kår med slitt utstyr og mindre vekt på eksemplarisk barnestell. Institusjonene som ved oppstart var foregangsinstitusjoner ble gradvis rene tilsynstiltak som så vidt greidde å holde driften gående. Barnekrybbene var funksjonelle institusjoner for familier som var avhengige av mødrenes lønnsarbeid, men den som kunne greie seg uten dem var glad for det.

Domkirkens barnekrybbe 1919. Bildet viser en menighetssøster og barna i sovostuen. Helt fram til 1970 var denne institusjonen ledet av en diakonisse eller menighetssøster.

Fotograf ukjent / Stavanger byarkiv

1931 – 1945 Barnehager: lekepedagogikk for borger- skapets barn

Bakgrunnen for denne typen småbarnsinstitusjon var Friedrich Frøbels ide om en småbarnsinstitusjon som skulle gi barn anledning til selvutfoldelse og læring gjennom lek. Fröbel startet sin første "Kindergarten" i 1840 i Bad Blankenburg (Tyskland), og derfra ble ideen raskt spredt, blant annet til Danmark, Sverige og Finland. De frøbelske barnehager skulle ikke være sosiale hjelpetiltak men dannelsesinstitusjoner for alle barn, der læring skulle skje ved å pleie barns lek og ikke gjennom undervisning. Han ville skape en folkebarnehage for barn av alle samfunnsklasser. Norske kvinner begynte å reise ut for å lære om barnehagepedagogikk fra 1870-årene,³⁶ uten at vi dermed kan si at noen fra Stavanger gjorde det. Hvorvidt fenomenet barnehage har vært et kjent begrep i byens beleste kretser er vanskelig å si.³⁷ Den første "barnehagen" som har vært mulig å dokumentere, er den som ble drevet av "to unge dannede damer Frk. Sigrid Øgreid og Frk. Aagot Jakobsen" i 1923.³⁸ Åtte til ti barn møttes regelmessig i stuen til Frk Øgreids foreldre i Jelsagata. Der ble de samlet rundt spisebordet til sang, eventyrfortelling og aktiviteter som å sy på papp (en Fröbelbeskjeftigelse). I hagen fikk de leke i sandkasse og dukkehus eller betrakte høns og kyllinger. Det er uvisst hvor lenge denne barnehagen eksisterte.

På 1930-tallet ble det etablert tre barnehager som var i drift over flere tiår. I 1931 startet Karen Retz en barnehage i Speiderhuset, Dronningensgate 12 for 20 barn, som senere ble overtatt av Berit Næsheim og kalt Tante Bittens barnehage (Våland barnehage fra 1939). Nuppi Jensen Lode startet i 1939 Storhaug barnehage i Jelsagata 22 (30-45 barn) og Karen Ayer Stangeland drev Hinna barnehage i Villa Blåfjell fra 1939 (20-30 barn). Alle disse institusjoner tok regelmessig imot 3-7 årige barn mellom kl. 9.30 og 13.30. Barnehagene ble eid og drevet av en kvinne uten noe styre bak seg. De var, med unntak av årene i Speiderhuset, lokalisert i første etasje av barnehagetantens egen bolig som ble ominnredet for egne midler. Barnas månedlige betaling var den eneste inntektskilden. Ledige plasser ble avertert i avisene. Noen hadde skriftlig påmeldingsskjema og etter hvert ble etterspørselen så stor at det måtte utarbeides ventelister.³⁹

PERSONALET OG FORELDRENE

I disse barnehagene fantes det to ansatte; en selvlært "barnehagetante" og en yngre kvinnelig medhjelper. Barnehageeierne var kvinner med god allmenn-dannelse som hadde fått kjennskap til barnehagepedagogikk gjennom kortere kurs og studieopphold blant annet i Oslo. Alle barnehagene var utstyrt med små bord og stoler i barnas høyde og et piano som ble flittig brukt. På den tiden var pianospill en viktig kvalifikasjon for døtre i borgerskap og middelklasse. At pianospill var et så synlig innslag i alle de tre barnehagene sier noe om fra hvilken samfunnsgruppe barnehagen rekrutterte ansatte og barn. Både det å drive og bruke barnehagen krevde kulturell og økonomisk kapital som bare fantes i de mer velstående sosiale lag.

Barnehagene henvendte seg til et velsituert publikum som var svært ulik asylenes og barnekrybbenes. Det var ikke uvanlig at barnehagebarna ble både levert og hentet av barnepike.⁴⁰ Disse barn kom fra familier der man var vant til å overlate deler av barnestellet til tjenestefolk. I stedet for en uerfaren barnepike som husmoren måtte lære opp selv, kunne man nå få hjelp av velutdannede kvinner. Selv om barna fikk en del av sin oppdragelse i en institusjonalisert form utenfor hjemmet, ble barnehagen av disse foreldre antakeligvis opplevd mer som en fortsettelse av en etablert praksis, enn som noe nytt og annerledes. Å sende sine barn til barnehagen var for dem ikke et nederlag i forhold til morsrollen, fordi det aldri hadde vært forventet av borgerskapets kvinner at de skulle utøve sitt oppdragelsesansvar uten lønnete medhjelpere.

Det ser ut til å ha vært et godt forhold mellom foreldre og barnehagetantene. Når foreldre og ansatte kom fra de samme samfunnslag ble det lettere å oppnå et verdi- og interessefellesskap enn om samarbeidet skulle bli etablert mellom mennesker som representerte ulike samfunnslag og interesser.

"Det var usedvanlig kjekke foreldre jeg hadde bak meg. Jeg hadde nesten aldri vanskeligheter med foreldrene. (...). Hver jul og sommer la foreldrene seg sammen og kom med en gave."⁴²

Gavene kan tolkes som et tegn på fornøyde foreldre som satte pris på det barna fikk i barnehagen. Utdeling av julegratiale var vanlig overfor tjenestefolk. At barnehagetantene fikk små gaver kan sees som en tradisjon i for-

Måltid i barnehagen i Speiderhuset, Dronningensgate 12, tidlig i 1930-årene. Barna spiser i små grupper rundt bord i barnestørrelse.

Foto tilhører Magnhild Kvalheim

holdet mellom disse familiene og deres oppdragelsesmedhjelpere. Slike gaver hører til i forhold der formelle gjensidige rettigheter og plikter ikke står i fokus. Gavene var med på å understreke det private og velviljen som viktige element i forholdet. Samarbeidet mellom hjemmene og disse en-kvinner-foretak bygget på et direkte og personlig tillitsforhold uten formelle rammer. Foreldrenes positive syn på barnehagen betydde mye for barnehagens renommé og rekrutteringen av barn.

HVA FOREGIKK I BARNEHAGENE?

Det fantes ingen skriftlige retningslinjer for innholdet eller formålet med virksomheten. Å sende sine barn til disse barnehagene var å oppfatte som en personlig tillitserklæring til barnehagetanten. Virksomheten hadde et dobbelt siktemål: å gi mødrene mulighet for avkobling og barna mulighet for lek og sosial læring. Alt utstyr ble valgt med omhu for å gi barna allsidige muligheter i løpet av sine 4 timer i barnehagen:

"Vi hadde to stuer. I den ene satt vi og oppholdt oss og i den andre hadde vi disse marsj- og sanglekene. Vi hadde en herlig lekekrok. Vi lagde det til av alminnelige smørkasser, bord og dukkeutstyr for de minste. Det var mye brukt. Vi hadde ganske mye bøker: Billedbøker for ungene og bøker for oss selv. Dessuten hadde vi disse knytterammer med knapper, sylindrene og eskene (Montessorimateriell, forfatterens anmerkning), modellerleire, (...) ute disser og sandkasse."⁴²

Leken ble ansett som verdifull og trengte tilrettelegging. Barna skulle stifte bekjentskap med forming, litteratur og bevegelse til musikk. Det ble brukt noter og lekebeskrivelser som var utarbeidet av søstrene Moberg ved Fröbelinstituttet i Norrkjøping, Sverige. Barna fikk dermed del i barnehagetradisjonens særegne sang- og leketradisjon. Fri lek både inne og ute var daglige innslag i programmet. Barna ble også gjort oppmerksom på livet utenfor barnehagen. Særlig gjaldt det årstidenes skifte i naturen, som en kunne iakttå på turer utenfor barnehagen. Hvordan virket så barnehagen på barna? En jente, som begynte som femåring i 1936, minnes:

"Jeg synes det var som et eventyr. Det var litt nifst å gå den lange Løkkeveien. Jeg ble vel fulgt de første gangene. Jeg grudde meg for veien. Jeg

var så liten at jeg var redd for løvene ved Frimurerlosjen. Selv om jeg visste at de var av stein, så kunne de jo hoppe ned liksom. Jeg måtte forbi de fæle løvene for å komme inn. (...) Vi ble lest og sunget for. Det var en flott dukkekrok. Vi lekte ute. Vi tegnet og vi vevde. Jeg husker vi sydde. Vi sydde på sånn papp som det er laget en tegning på, så er det huller og så syr man opp og ned, opp og ned. Jeg var så stolt! Jeg synes det var så nydelig det jeg hadde lavet. Jeg ga det til foreldrene i gave til jul som mappe for brevpapir."⁴³

For denne jenta var barnehagen et sted med mange muligheter, der forholdene var lagt til rette for at barna kunne lykkes med det de gikk i gang med. I hvilken grad hennes opplevelse er representativ for flertallet, vet vi ikke.

Dukke-krok i barnehagen i Speiderhuset, Dronningensgate 12 i 1930-årene, med koppestell, dukker, dukkevogner og møbler i barnestørrelse. Foto tilhører Magnhild Kvalheim

Utelek i barnehagen i Speiderhuset, Dronningensgate 12, tidlig i 1930-årene. Her fantes det sandkasser, disser og annet materiell å leke med. Foto tilhører Magnhild Kvalheim

Oppsummering 1844 – 1945

I denne hundreårsperioden ble det drevet tre barneasyler for å ta vare på fattige barns fysiske, åndelige og moralske oppdragelse. I takt med hermetikkindustriens framvekst ble det også etablert tre småbarnskrybber for å ta vare på de yngste barns helse og beskytte dem mot fysiske skader i fabrikkene. Stavanger kommune ga noe finansiell støtte som en del av fattigforsorgen og inntok ellers rollen som applauderende tilskuer. Bortsett fra de første årene i Stavanger Asyl ble alle institusjonene drevet av menighetene. Det finnes dermed en lang tradisjon for at småbarnsinstitusjoner er kompensatoriske tiltak for barn i en utsatt livssituasjon. Barns opphold i asyl og krybbe er også betinget av at mødrene er utearbeidende.

I 1930 årene fikk vi en ny situasjon ved at "barnehager" ble etablert. Dermed fikk vi nå to typer småbarnsinstitusjoner i Stavanger med ulike formål som eksisterte ved siden av hverandre. På den ene siden de private barnehagene med et firetimers leke- og aktivitetstilbud for barn fra middelklasse og borgerskap, og på den andre siden menighetenes gamle asyl og barnekrybber som ga heldagstilsyn for barn fra håndverkere og arbeiderklassen. Institusjonene befant seg i et klassesdelt samfunn og var med på å reproducere ulikhet og classeskille. Det som skjedde i disse ulikeartede småbarnsinstitusjonene var preget av de ulike forventninger samtiden hadde til borgerskapets og arbeiderklassens barn. I sin samtid ble disse institusjonenes virksomhet oppfattet som så vesensforskjellige, at deres felles funksjon - å oppdra små barn i institusjoner utenfor hjemmet – ble oversett. Alle informanter understreket at dette var institusjoner som hørte til i hver sin verden. Det fantes ingen form for kontakt eller forbindelse mellom ansatte i asyl/barnekrybbe og barnehage.⁴⁴ Å drive med sosialhjelp for arbeiderklassen og pedagogikk i byens gode strøk var to atskilte formål uten noen fellesnevner.

1945 – 1960 Pedagogenes inntog og husmødrenes barnehage

Etterkrigstiden var tid for gjenoppbygging av samfunnet, preget av optimisme og framtidstro. Det var også en tid da de fleste kvinner var husmødre. Det ble etablert flere nye institusjoner og det ble en større variasjon i tilbudet. Men totalt sett var det fortsatt få plasser. Eksempelvis var det i 1958, da Stavanger hadde 52 600 innbyggere,⁴⁵ til sammen 394 barn som kunne tas opp i Stavangers ulike typer institusjoner for førskolebarn.⁴⁶

Driften var basert på privat initiativ av foreninger, menigheter, næringsliv eller enkeltpersoner. Selv om stat og kommune ga noe tilskudd til noen institusjoner, var økonomisk usikkerhet fortsatt et gjennomgangstema. Flere tilsynsordninger for barn eksisterte bare i noen år, før de ble nedlagt.

Samtidig foregikk det en første statlig regulering i form av forskrifter som stilte krav til lokaler, utstyr, helsetilsyn, gruppestørrelse og utdanning av personale.⁴⁷ Det skjedde en markant kvalitetsheving da barnehagelærerne implementerte sin pedagogikk i de eksisterende daghjem og småbarnsstuer. De fagorganiserte barnehagelærerinnene ble en aktør som sammen med husmororganisasjonene etterlyste større offentlig engasjement for småbarnsinstitusjonene.⁴⁸

KVALITETSHEVING OG PEDAGOGIKK I DAGHJEM OG SMÅBARNSTUER

St. Petri asyl hadde allerede skiftet navn til dagheim i 1937, men krigsårene forsinket endringsprosessen fordi alle krefter måtte brukes til å opprettholde den daglige driften. Derfor ble det først etter krigen reelle endringer. Alle asyl fortsatte nå som "daghjem", barnekrybbene som "småbarnsstuer" og i 1949 fikk også Hetlandsmarken menighet sitt daghjem. Gjennom studieturer til Oslo og Danmark hadde styremedlemmer hentet nye impulser. I tillegg kom det en ny yrkesgruppe til byen, unge kvinner som hadde gjennomført en toårig utdanning ved en av de private barnehagelærerskolene i Bergen, Oslo og Trondheim.⁴⁹

I 1947 ble den første barnehagelærerinne fra en av disse skolene, Dorrit Hadland, tilsatt i Domkirkenes daghjem. I løpet av femtallet fikk alle daghjem en utdannet barnehagelærerinne, mens det tok noe lengre tid for barnekryb-

Samlingsstund i St. Petri daghjem ca. 1957. Samlingsstund var en del av dagsprogrammet der barnehagelæreren introduserte sanger, billedbøker, rim og regler eller noe som var typisk for årstiden. Barna satt i en ring som skulle symbolisere fellesskapet. Her ser vi barna syngende en sang med bevegelser.
Foto tilhører Vålandshaugen barnehage

Gruppebilde fra St. Petri daghjem ca. 1956. Barna er kledd i finklær. Bak dem åpne hyller med puslespill og annet utstyr tilgjengelig i barnehøyde. Videre en avskjermet lese krok der bøkene er oppstilt slik at barna kan se forsiden. Veggene er utsmykket med bilder som personalet har laget.

Foto tilhører Vålandshaugen barnehage

Året etter noteres disse nyanskaffelser: skap der hvert barn har sin hylle, ti hvilesenger, dukkekrok, lekebutikk, leker og barnehagemateriale.⁵² Endringene som foregikk i alle daghjem blir synlig på fotografier fra femtitallet.

Noen bilder fra den tid viser barn i butikklek eller utkledd med politiluer. Leken ble et yndet motiv på bildene som viser at daghjemmene var opptatt av å skape et variert lekemiljø. Leken som i asyltiden hadde vært brukt som fri-kvarter, ble nå ansett som å være en sentral del av virksomheten. I tillegg viser fotografiene barna opptatt i varierte aktiviteter; med maling, sytøy, hammer og sag, i sandkassen og syngende i samlingsstunden. Også barn som vasker hender og barn som trøster hverandre er avbildet. Slike bilder

bene/småbarnsstuene å få tilsatt ledere med slik utdanning.⁵⁰ Med denne yrkesgruppen kom det en ny type kunnskap som førte til en gradvis endring av innholdet og kvalitetsheving. Prosessen blir beskrevet slik:

"Foretatt en del forbedringer og nyanskaffelser for å gjøre asyltet mer tidsmessig, så det kan tilfredsstille de krav som settes til en dagheim i vår tid. En del leketøy innen- og utendørs er anskaffet. Likeledes er de gamle benker og border ombyttet med små stoler og border etter dansk mønster."⁵¹

fremhever at hverdagslivet var en del av pedagogikken, der barn skulle lære selvstendighet og omsorg for andres vel. Siden mange av bildene er tatt av barnehagelærerne, kan vi bruke disse til å få et inntrykk av hva de selv var særlig opptatt av.

I statuttene fantes det nå mer eksplisitte formuleringer om "kristelig oppdragelse", at daghjemmet skal være en "god kristen heim", preget av en "kristen ånd".⁵³ Denne presiseringen kan tolkes som en manifestering av ei-

Barn som trøster hverandre i St. Petri daghjem ca. 1956. Det ble lagt vekt på at barna skulle lære å omgås andre, bli hjelpsomme og selvstendige. Derfor ble også håndvask og påkledning sett som lærings situasjoner. Foto tilhører Vålandshaugen barnehage

Fest i St. Petri daghjem ca. 1957. Daghjemmet skulle være et stedfortredende hjem, noe som gjenspeiles i veggpryd og gardiner. Legg merke til pianoet som kan skimtes til venstre i bildet. Pianospill var noe som ble etterspurt i stillingsannonser for barnehagelærere på 1950- og 1960-tallet.

Foto tilhører Vålandshaugen barnehage

På tur med Tante Bittens barnehage i 1950-årene. Å oppleve naturens forandring gjennom årstidene var en viktig del av barnehagens og daghjemmets innhold. Det var derfor vanlig å dra på tur i nærmiljøet med hele gruppen.

Foto tilhører Magnhild Kvalheim

ernes behov for å beholde noe innflytelse, som en motvekt mot de unge barnehagelærernes herredømme over virksomhetens innhold. En barnehagelærer sier dette om hvordan det kristne innholdet kom til uttrykk:

"Vi sang jo alltid for maten. Så var det gjerne en morgensang med kristent innhold. Vi ba en kort morgenbønn før middagsmaten. Det var veldig opp til det at det skulle komme fra ungene. En skulle ta opp det ungene kom med. (...) Bøker med bibelfortellinger hadde vi og. Vi hadde noe om påsken. Jeg kan huske en som kom: du, nå skal vi leke Jesus på korset. Vi må ha noe tre. Så sa jeg: Jeg tror ikke vi kan leke det. Jeg hadde den innstillingen da, at sånt leker vi ikke. Kan hende jeg ville sett det annerledes i dag, at de må leke det ut. Men det var ei anna tid. Jeg tror ikke jeg var så forsiktig med det å fortelle om Jesus som døde og vise bilder av det. Det gjør jeg ikke nå. Det var veldig selvfølgelig det og ungene ville gjerne se det. – Men så var det en, han ble så redd når jeg sa at Gud og Jesus var alle steder. Han ble så redd. Han ville ikke at de skulle komme inn alle steder. Jeg visste ikke riktig hva jeg skulle gjøre. Mora snakke om det her. Så ble vi enige om at han måtte gå inn til de små, når vi hadde om Gud og Jesus."⁵⁴

Gjennom sang, bønn, bøker og samtale ble Guds eksistens en selvsagt del av daghjemmets hverdag. Det er ikke forunderlig at barna i misjonsbyen Stavanger var fortrolige med begrepene Gud og Jesus. Men den kristne oppdragelsen skulle skje ut fra barnehagepedagogiske prinsipper. I daghjemmet ble det i samråd med mor tatt hensyn til barnets reaksjoner. Barnehagelæreren satte det å være lydhør for barnet framfor det å forkynne et bestemt budskap.

Et annet tydelig trekk er friluftslivet. Mens asyllivet foregikk bak gjerdet, ble nå turer utenfor daghjemmet vektlagt. Jæren Friluftsråd ga tilskudd slik at daghjemsbarna kunne reise til Vaulen badeplass.⁵⁵ Flere fotografier viser utflukter og turer ute i naturen.

I personalinstruksen fra 1959, som var utgitt av menighetenes fellesstyre, heter det også: "Betjeningen ved barnekrybber og dagheim plikter å sysselsette barna med lek og småoppdrag, sang og musikk eller ved spaserturer under forsvarlig følge".⁵⁶ Både barnehagelærerutdanningen og samtidens vekt på folkehelse bidro til at utelivet fikk en tydelig plass i daghjemmene. Bylivets skyggesider var blitt synliggjort i rapporter fra Oslo,⁵⁷ derfor ble det viktig å gi

bybarn adgang til naturopplevelser. Daghjemmene skulle kompensere for mangler ved barns oppvekstmiljø. Til dette hørte også et godt kosthold. Derfor ble det i daghjem og krybber servert en fullverdig middag bestående av poteter, grønnsaker, fisk, pølser eller lignende.⁵⁸

Ønsket om å gi barna en god barndom manifesterte seg også i det arkitekttegnete bygget på en 4 måls tomt som Domkirkens daghjem etter årelange innsamlingsaksjoner kunne ta i bruk 1959.⁵⁹ Her fikk 60 barn romslige lokaler og

Oppholdsrommet i Domkirkens asyl i 1930-årene. Rommet hadde langbenker til mange barn, men ikke noe leketøy tilgjengelig for barna.
Foto tilhører Bjergsted barnehage

Domkirkens daghjem 1959. Asyllet var blitt omformet til et moderne daghjem som i kvalitet var jevnbyrdig med Hjemmenes Vels barnehage. Etter mange års iherdig innsats og pengeinnsamling kunne menigheten tilby barna et nytt, romslig, arkitekttegnete bygg på en fire mål stor tomt i Chr. Thranes gate 30. Bygningene til Domkirkens barnehage og Hjemmenes vels barnehage er fortsatt i bruk som velfungerende barnehagebygg.
Foto tilhører Bjergsted barnehage

Domkirkenes barnehage 1959. Barna er opptatt med å fargelegge på store ark.

Foto tilhører Bjergsted barnehage

St. Petri daghjem flyttet i 1969 inn i sitt nye arkitekttegnete bygg i Jørgen Moes gate 9.

Foto: Alf Brueland / Stavanger byarkiv

en stor naturtomt for sin lek. Bygningen og tomten er fortsatt i bruk og en velfungerende del av Bjergsted barnehage i Christian Thranes gate 30.

Overgangen fra asyl til daghjem representerte en forbedring av den strukturelle kvaliteten i form av mer variert utstyr, utdannet personale, flere nye bygg og øremerkete midler til utflukter. Innholdsmessig preges daghjemmene av den Frøbelske barnehagetradisjonen med vekt på lek, sang og bevegelse, formingsaktiviteter og kjennskap til naturen, samtidig som

tilhørigheten til menighetene manifesterte seg i det kristne innholdet.

Daghjemmene omdefinerte også i 1952/53 noen av sine heldagsplasser til halvdagsplasser.⁶⁰ Dette skjedde både fordi det tidlig på femtitallet var vanlig at mødrene var husmor og dermed ble det mindre etterspørsel etter heldagsplasser. I tillegg var innholdet i halvdagsbarnehagen vektlagt på barnehagelærerskolene. Daghjemmenes lekepedagogikk ble attraktiv for flere familier. Gjennom disse halvdagsplasser kom det nå også barn fra middelklassen på daghjemmet. Dermed ble noe av det hundreårige klasseskille fra asylens tid brutt. Det ble mindre stigmatiserende å sende sine barn dit. Daghjemmet ble gradvis et sted der barn fra ulike samfunnsklasser møttes.

PROFESJONALISERING

I 1954 ble det vedtatt nasjonale forskrifter for daginstitusjoner for barn er som påla helserådet og barnevernsnemnda tilsynsplikt.⁶¹ Det nye barnehagelærerinnenens landsforbund ba om forhandlinger i forhold til lønns- og arbeidsforhold.⁶² Det ble stadig stilt nye betingelser utenfra som gjaldt lokalenes utforming, inventar, barnegruppens størrelse, helsekontroller, personalets utdanning og lønn, arbeidsavtaler med mere.

Eierne møtte de nye kravene med å etablere et fellesstyre for menighetenes daghjem og småbarnsstuer for å drøfte hvordan de skulle forholde seg til disse innspill utenfra.⁶³ Det ble vedtatt å ha likelydende betalingssetser, reglement og ansettelsesforhold i alle byens daghjem og småbarnsstuer. Menighetenes daghjem beholdt hver sitt styre. Da barnevernsnemnda i 1957 ville oppnevne en kommunal representant i daghjemmenes styre ble det oppfattet som manglende tillit og avslått. Først i 1960 aksepterte menighetene at på grunn av "den betydelige støtten som kommunen gir, kan vi ikke lenger sette oss i mot".⁶⁴ Fra 1959 ga kommunen et fast, årlig tilskudd på 100 kroner per barn i alle daginstitusjoner og dekket barnehagelærerinnens lønn. Kommunens økte bidrag medførte krav om medbestemmelse.

Norske Barnehagelærerinnens Landsforbund (NBL) henvendte seg flere ganger med krav om bedre arbeids- og lønnsforhold. De ønsket avlønning i forhold til ansvar og utdanning. Dette synet sto i motsetning til eiernes syn. Fellesstyret for menighetenes daghjem sa det slik:

"Til slutt vil vi også bemerke at vi betrakter en Menighetsbarnehagelærerinnens gjerning så stor, at den ikke bør gjøres for pengenes skyld, men først og fremst for gjerningens skyld. Vår tanke med dagheimene var å hjelpe barna fra de hjem hvor far og mor er nødt til å arbeide ute hele dagen for overhode å kunne holde sitt hjem sammen. Da er det ikke moralsk rett å sette opp barnas dagpenger bare for at betjeningen skal få en lønn som ikke står i forhold til hva en familiefar ofte tjener."⁶⁵

Ansatte i en sosial institusjon burde, ifølge eieren, følge kallet og ikke ønske egen velferd. Lav lønn er tema i flere beretninger fra alle slags institusjoner og spesielt problematisk var det for kvinner i de små selveide barnehager/parkeringer.⁶⁶ Selv om lønnsforholdene for alle ansatte var dårlige, var bare barnehagelærerne fagorganiserte.

Det kirkelige aspektet fikk også en tydeligere markering i ansettelsesprosessen. For St. Petri dagheim ble det 1949 vedtatt nye grunnregler som fastslo at ansettelse av bestyrerinne og assistent nå skulle foretas av menighetsrådet og ikke lengre av institusjonens styre. Det ble krav om at "minst en av betjeningen bør ha full barnehagelærerutdannelse og de må begge være bekjennende kristne".⁶⁷ I stillingsannonser i 1914 og 1937 var det ikke stilt slike krav. Da sto det bare at bestyrerinneposten ved St. Petri asyl er ledig. I 1950 ble det søkt etter "fullt utdannet, troende barnehagelærerinne" til St.

Juleselskap i St. Petri daghjem ca. 1957. Juletilstelninger med sang og gaveutdelinger har en lang tradisjon og er vel dokumentert gjennom hele asylperioden.
Foto tilhører Vålandshaugen barnehage

Petri Daghjem.⁶⁸ Muligens fryktet menighetene at profesjonens verdisyn skulle bli for dominerende eller stå i motsetning til menighetens kristne formål. Kravet om kristen tro ble praktisert av alle menigheter og førte til at en barnehagelærer, som ikke var medlem av statskirken, så seg nødt til å om-skolere seg til allmennlærer på grunn av dette yrkesforbudet.⁶⁹

Nye nasjonale forskrifter innførte også et tydelig skille mellom barneparkering versus barnehager og daghjem.⁷⁰ Institusjonene måtte oppfylle bestemte kriterier for å bli godkjent som barnehager eller daghjem. Barnehagelærer Ella Esp, som i 1948 var blitt tilsatt som den første av tre barnehageinspektører i Sosialdepartementet, kom på flere besøk for å føre tilsyn og gi råd.⁷¹ De detaljerte kravene til lokaler, barnegruppens størrelse, personalets utdanning, innredning og utstyr ble nøye fulgt opp. Dette ble

Dette gruppebildet fra Tante Bittens barnehage (1950-årene) viser det nære forholdet mellom «barnehagetanten» og barna. Hun skulle være barnas venn og lærer.

Foto tilhører Magnhild Kvalheim

Strikkeopplæring i Tante Bittens barnehage i 1950-årene. Barnehagen holdt til i første etasje i hennes privathus. Om formiddagen ble familiens møbler byttet ut med barnehagemøbler og leker. På gulvet ligger store tre-klosser som viser at gulvet også var et sted for lek. *Foto tilhører fra Magnhild Kvalheim*

ikke ha sin råderett over sin privatbolig beheftet med et kommunalt lån, mens Sosialdepartement anså barnehagen som en offentlig virksomhet, selv om den foregikk på en privat arena.

Videre ble det en konflikt mellom reell og formell kompetanse. Det ble sårt når bare den formelle to-årige barnehagelærerutdanningen skulle telle. Særlig for de barnehagelærere som hadde begynt sitt arbeid før det fantes slik utdanning i Norge og som gjennom ulike kurs, bøker og praksis med barn hadde bygget opp sin pedagogiske kompetanse.⁷³

"Ella Esp var sikkert nummer en i sitt arbeid, men hun kunne også ta motet fra enkelte ved å være så voldsom. Jeg hadde inntrykket at mitt arbeid var ingenting verd i alle disse årene. Du kan få fortsette, men du skal kalle det en

problematisk for noen av de små, private foretak:

"Ella Esp reiste rundt. Hennes forlangende var så voldsomme. Hun forlangte mye, men hadde lite å sette i stedet for. Hun forlangte de små vaskene. Min barnehage hadde bare en lav vask og det var for lite. (...) Du kan jo få et kommunalt lån uten renter. Men min mann var helt imot at vi skulle ha et sånt kommunalt vedheng på huset. Etter mine begreper var hun litt hard."⁷² Barnehagens virksomhet foregikk i første etasje i barnehagelederens hus. Nå ble det en konflikt mellom det private og det offentlige. Barnehageeieren ville

parkering. Hun nektet meg å bruke navnet barnehage. Da får jeg bare slutte etter alle disse årene med så mye teori som jeg har. Det var jo mange som henvendte seg til meg om mange forskjellige ting, men jeg ble underkjent av Ella Esp. Jeg hadde ikke gått på noe fagskole. Å bli så underkjent! Hun ødela mye for meg. Jeg sluttet, fordi jeg hadde holdt på så mange år som barnehage og ikke ville fortsette som parkering."⁷⁴

Kravene ble opprettholdt uten noe form for dispensasjon. Dette førte til at Tante Bitten stengte sin barnehage i 1964 etter 33 års drift, mens Storhaug skiftet navn fra barnehage til barneparkering.⁷⁵ Det bemerkelsesverdige er departementets nitide oppfølging av forskriftene i forhold til hver eneste institusjon. Selv om det fantes få barnehager, ville departementet heller risikere en nedleggelse fremfor en standardsenkning. Målet var å etablere et system med pedagogiske institusjoner av høy kvalitet. Det foregikk en profesjonskamp, der departementet representerte samme syn som barnehagelærernes fagforening. Sammenligner en "Retningslinjer for barnehager" som ble utformet på barnehagelærernes landsmøte i 1948 med departementets "Forskrifter for daginstitusjoner for barn" vedtatt 1954, ser man at de er meget like i både innhold og form.⁷⁶ Barnehageinspektørene var utdannede barnehagelærere. Det var på barnehagelærerskolene ideen om den moderne barnehagen og den rette yrkesutøvelsen ble formulert. Etter en sterk yrkessosialisering i små elevkull, ble de fleste barnehagelærerne fagorganisert i Norske Barnehagelærernes landsforbund (NBL)⁷⁷ og "opptatt av saken vår".⁷⁸ Deres felles mål var å etablere et system med gode barnehager for alle barn. Departementets barnehageinspektør Ella Esp var medlem og fungerte også flere år som viseformann i NBL.⁷⁹ Det var ingen andre organisasjoner som påberopte seg retten til å definere barnehagens innhold og utforming. Dermed fikk de fagorganiserte barnehagelærerne gjennomslag for sitt syn i departementet.

FABRIKKPARKERINGER FOR HERMETIKKARBEIDERES BARN

Stavanger sin blomstrende hermetikkindustri hadde bruk for arbeidskraft i fiskesesongen. I etterkrigstiden ble det derfor i tilknytning til Norrigs Hermetikkfabrikk, Stavanger Preserving, Stavanger Canning og Herkules Canning opprettet såkalte "parkeringer", en tilsynsordning for barna i garasjer eller lagerbygg med inngjerdet lekeplass. Ofte var disse gratis. Fabrikkeiernes siktemål var å sikre seg mødrenes arbeidskraft:

Utelek i Tante Bittens barnehage (1950-årene). Barnehagen var vel utstyrt med trehjulsykkle, vippe, disser, sandkasse, drakjerre, trøbil og trær til å klatre i. Foto tilhører Magnhild Kvalheim

"Parkeringen brukes for det alt vesentlige i brislingsesongen om sommeren. Den ble opprettet for å unngå at barna gikk inn i fabrikk til sine mødre. Ved å ha parkeringen, er barna under tilsyn og man vet hvor de oppholder seg."⁸⁰

En annen fremhevet at kvinnene nå kan "konsentrere seg helt om arbeidet, da de vet at barna er betryggende plassert".⁸¹ Barna var der som regel fra klokken 7 til 16.30, men måtte det jobbes overtid, ble det også en lengre dag for barna.⁸² Av utsyr fantes det sandkasse, vippe og disse på lekeplassen, flere steder også baller, dukker og byggeklosser. Barnevernsnemnda fikk i 1954 tilsynsplikt og kom på inspeksjon i 1956 og 1961.⁸³ Deres tilsynsrapporter forteller om stusslige kår: "Trist og ikke alltid bra med leker/utsyr mm." eller "lite pen og nesten ingen leker inne, bare byggeklosser".⁸⁴ Når nemnda kom med pålegg om forbedringer, kunne det føre til at "disponenten lovet å komme med søknad om dispensasjon av barnetallet" eller at "kontorsjefen lovet å ordne litt ekstra leker og utstyr til jul".⁸⁵ Påleggene var lite populære hos fabrikkledelsen som anså barneparkeringen som et internt anliggende. Det var, i tillegg til redusert produksjon i hermetikken, årsak til nedleggelse av samtlige fabrikkparkeringsplasser på begynnelsen av sekstitallet.

Christian Bjelland var den eneste som i perioden 1955-1957 hadde et kvalitetstilbud til barna. Han tilsatte en utdannet barnehagelærerinne for å drive en pedagogisk virksomhet som tilsvarte de gjeldende forskrifter for daghjem.

Barnehagelæreren brukte lokaliseringen på fabrikkområdet som en pedagogisk ressurs og barna fikk allsidig inspirasjon til lek og læring: "Vi brukte mye sildekasser som byggemateriale til båter og hytter, sandkasse og rutsjebaner. Vi gikk mye omkring på hele produksjonsanlegget: der hvor de laget boksene, trykket etiketter, røykte brisling, dampet, la på boks og hvordan boksene ble lukket igjen. Skulle en båt over til et fabrikkbygg på Buøy, så fikk vi lov å ta med en flokk unger og sitte på. Sjøføren på matbilen hørte også til firmaet og kjørte oss på tur. Det ville være forbudt i dag å stue en masse unger inn i en varevogn. Men vi kjørte på tur til Vaulen og Varden."⁸⁶

Her ble barna en del av hele miljøet og ikke avsondret som i parkeringene. Det var mulig, fordi barnehagelæreren kunne opptre med større autoritet overfor ledelsen. Men da eierne hadde bruk for området til et nytt fabrikk-

anlegg, måtte virksomheten vike. Et fullt utstyrt daghjem med høy standard ble derfor stengt etter to års drift uten at noe nytt kom i stedet.⁸⁷

Det fantes dessuten to barneparkeringer som ikke var så direkte knyttet opp mot fabrikkene. De ble drevet av husmorforeninger, en på Bjergsted som i 1955 ble flyttet til tomten til Hjemmenes Vels barnehage i Torfæusgata og en barneparkering i Losjehuset på Buøy.⁸⁸ Formålet med disse barneparkeringer var å gi barna et utendørs leketilbud under tilsyn av en parktante.

DEN GODE BARNDOM I HJEMMENES VELS BARNEHAGE

Norges husmorforbund ble barnehagelærernes allierte i barnehagesaken ved å oppfordre sine lokallag til å bygge halvdagsbarnehager, der barna "under tilsyn og ledelse av en utdannet barnehagelærerinne får anledning til å utfolde sin leke- og virkestrang i spesialinnredete lokaler".⁸⁹ I Stavanger fikk for- eningen Hjemmenes Vel reist et arkitekttegnet barnehagebygg som

Hvilerom i Bjellands daghjem 1955. Forskriftene tilsa at det skulle finnes hvilemuligheter for barna i daginstitusjoner. Planter ble brukt for å skape en hjemlig atmosfære.

Foto i forfatterens eie

43 Hjemmenes Vels barnehage ble i 1951 omtalt som landet mest moderne barnehage. *Kvinnebladet Urd* 24/1951

gjenspeiler etterkrigstiden idealisme og framtidstro. Foreningen formann Marta Andersen formulerte deg slik ved åpningen i 1951:

"Bare det beste er godt nok for barna, som jo er det største og beste vi har her på jorden. Derfor er alle ting her oppe lagt an på å være solid, praktisk, vakkert og morsomt. Vi vil at barnas skjønnhetssans skal blomstre, vekke og utvikle deres respekt for verdier. Barnas trivsel er vårt mål. (...) Barnehagen på Gamlingen skal bli en av deres skjønne barndomsminner." ⁹⁰

Landets mest moderne barnehage -

en gave fra Stavanger
Hjemmenes Vel til
byens mødre.

Her betegnes barnehagen som et gode, et sted der barn skal trives og oppleve den gode barndom. Dette synet kom også til uttrykk i en naturlekeplass på 5 mål og kvalitet i alle detaljer. Her fantes det parkett på gulvene, klemsikre dører, toalett og møbler i barnestørrelse samt nøyte utvalgt leketøy for 50 barn.⁹¹ Barna var delt inn i to aldersinndelte grupper med hver sin barnehagelærerinne og en praktikant. Barnehagen ble omtalt som "landets mest moderne barnehage".⁹²

Barnehagen var etterspurt og kapasitetsproblemet ble løst ved at barn på ventelisten fikk plass i barneparkeringen, det vil si et utendørsleketilbud på barnehagens tomt under tilsyn av en parktante. Hjemmenes Vel hadde dermed ansvar for to tilbud med ulik standard og pris. Barnehagens kvalitet ble skjermet gjennom å etablere et minimumstilbud for de andre barna.

Å få balanse i barnehagens økonomi var hele tiden vanskelig. Det begynte med pengeinnsamling til bygget og fortsatte med mannekengoppvisning, utlodninger og varedemonstrasjoner, for foreldrebetalingen alene var ikke tilst-

rekkelig for å dekke utgiftene.⁹³ Kommunen ville ikke yte noe driftsstøtte til denne typen pedagogisk virksomhet og begrunnet det slik:

"Det faktiske forhold er, at barna i et daghjem tilhører foreldre der moren må arbeide. Barnehagen på Gamlingen ligger i et strøk der byens bedrestillede bor. Barnehagen er et sted hvor husmoren plasserer barna for selv å få anledning til å gå på Torget. Barnehagen på Gamlingen dekker ikke det samme samfunnsmessige behov som daghjemmene gjør."⁹⁴

Hjemmenes Vels barnehage vakte oppsikt på grunn av sin høye standard: parkett på gulvene, store lyse vindusflater, fine barnemøbler og staffeli. *Kvinnebladet Urd 24/1951*

Det ble nå en avisdiskusjon omkring kommunens rolle i forhold til institusjoner for barn av husmødre. Marta Anderssen førte ordet for Hjemmenes Vel:

"Det er en misforståelse å tro at barnehagene blir til for at mødre skal ha lufteturer til byen og kafeer! Men en ting må stå klart for oss alle: Mødrene er samfunnets pilarer! Det skal krefter, god helse og en god porsjon vilje til for å være en god mor."⁹⁵

Her framheves husmoren basale rolle i samfunnet og hvor krevende det er å leve opp til denne forventningen. Den "gode mor" trenger samfunnets støtte til barneoppdragelsen. Marta Anderssen argumenterte for at morsrollen ikke en privatsak, men et offentlig anliggende:

"Hun (moren) må skaffes arbeidsro, tid til avslapping og lufteturer må unnes henne, slik at hun kan være en glad mor, som lykkelig kan ta imot barnet sitt når det kommer hjem fra barnehagen og vil fortelle om sine opplevelser. Mor skal da være interessert og ha tid til å høre. Resultatet blir lykkelige familier, til beste for samfunnet."⁹⁶

Morsrollen forstås her som samfunnsbyggende. Å skape den "lykkelige familien" stiller store krav til mors evne til psykisk nærvær og innlevelse. Husmoren trenger barnehagen for å fylle sitt samfunnsoppdrag og det er derfor ikke urimelig at samfunnet subsidierer denne virksomheten. Husmorforeningenes argumentasjon var at alle familier har behov for et institusjons-tilbud for barn i førskolealder, uavhengig av deres økonomiske situasjon. De ble derfor talspersoner for at barnehagen skal være et universelt tilbud og ikke bare et særtiltak for barn som har en mor som må arbeide for å brødfø familien. Husmorforeningene bidro til at kommunenes og statens ansvar ble debattert. Departementsråd Agnar Kringlebotten i Sosialdepartementet formulerte statens syn slik:

"Til å begynne med ble det ytt støtte til å få i stand en rekke nye barnehager, og de har fått tilskudd til driften i de første årene. Men dette er ingen statsoppgave, og det er meningen at de knappe midler vi har til rådighet fortrinnsvis skal brukes til andre tiltak, for eksempel til handikappede barn, vanføre, blinde osv."⁹⁷

Selv om det hadde blitt bevilget sporadiske tilskudd til barnehagene, skulle staten bare påta seg ansvar for utvalgte grupper av barn. Stavanger kommune anså tilskudd til daghjemmene og småbarnsstuene som vel anvendt sosialhjelp:

"Mange forhold kan gjøre det nødvendig at hustruen tar seg lønnet arbeid for å gi hjemmet det nødvendige økonomiske grunnlag. Å ta seg av barna mens hustruen arbeider utenom hjemmet, vil i mange tilfeller være den heldigste og mest effektive sosialhjelp som kan gis. For enslige forsørgere kan daginstitusjoner være helt avgjørende for å få arbeidsvillige og arbeidsdyktige personer ut i arbeidslivet til gagn for seg selv og samfunnet."⁹⁸

Det var vanskelig å finne gehør for nødvendigheten av en firetimers barnehage for barn som ikke hadde utarbeidende mødre eller andre spesielle behov for oppfølging.⁹⁹ Men noe tilskudd ble også gitt Hjemmenes Vels barnehage.¹⁰⁰ Videre fikk barnehagen etter hvert innvilget sin søknad om friplasser for barn fra mindre velstående familier. Dermed ble det også i denne barnehagen gradvis barn fra flere samfunnsklasser.

I tillegg fantes det i Stavanger andre halvdagsbarnehager, som Hinna

barnehage som eksistererte fra 1939 til 1961 i Villa Blåfjell (enkvinnesforetak) og St. Svithun barnehage i Kannik som ble drevet av nonnene fra den katolske menigheten fra 1963 til 1980-tallet.

Selvlagete billedlotto og rytmeinstrumenter, brukt i Hjemmenes Vels barnehage. Barnehagelærerne hadde lært å lage puslespill og å bruke forskjellige materialer til rytmeinstrument. I Stavanger var det god tilgang på hermetikknøkler.

Foto: Norsk barnemuseum / MUST

SPESIALBARNEHAGER FOR FUNKSJONSHEMMEDE BARN FRA HELE FYLKET

På midten av femtitallet startet ulike interesseorganisasjoner barnehager for funksjonshemmede barn. Døveforeningen åpnet en barnehage for døve og høresvake, Røde Kors en barnehage for barn med cerebral parese og Diakonforbundet et daghjem for barn med psykisk utviklingshemming (den gang kalt åndssvake). Alle institusjoner hadde et eget styre som måtte legge ned et omfattende arbeid for å sikre driften. Selv om det ble gitt noe tilskudd fra fylke, stat og kommune (f. eks dekket Stavanger kommune 56 % av kostnadene i Barnehagen for døve og høresvake i 1963)¹⁰¹ var det fortsatt bruk for innsamlinger og gaver. Alle spesialbarnehager ble ledet av barnehagelærere, de fleste med noe spesialpedagogisk tilleggstudning. Det fantes få videreutdanninger i Norge og en av dem, Mildred Krogsnes Eide, hadde derfor tatt utdanning som døvelærer for småbarn ved Universitetet i Manchester.¹⁰² I tillegg ble det ansatt assistenter og praktikanter. Ved siden av det pedagogiske arbeidet med barna inngikk diagnostisering i samarbeid med andre faggrupper, rapportskriving, foreldreveiledning og generell opplysningsarbeid i barnehagelærernes arbeidsoppgaver. Barnehagelærerne utviklet sin spesialpedagogiske virksomhet ut fra barnehagepedagogiske prinsipper med vekt på lek.

"Som vanlige barnehager skal vi utvikle ungene psykisk, fysisk og sosialt. Særlig det siste er viktig, fordi barn på grunn av sin dårlige hørsel gjerne isolerer seg fra omverdenen. Dermed hindres modningsprosessen hos dem. De fleste barna som kommer hit vil ikke leke sammen, de holder seg for seg selv og må læres opp i den felles lek som er vanlig for et normalt barn på samme alder."¹⁰³

Barna skulle få oppleve fellesskap med andre barn i lek. Fra CP-barnehagen finnes fotografier der barna vasker dukketøy og bader dukker. Dette så vel som fingermaling var lystbetonte aktiviteter der barna fikk oppøvet finmotorikk og koordinasjon, noe som er viktig for barn med cerebral parese. Vanlige barnehageaktiviteter som samlingsstund, musikk- og formingsaktiviteter inngikk også. Her fikk barnehagelærerne vist hvor velegnet deres pedagogikk er for å fremme barns allsidige utvikling.

I tillegg foregikk det også mer spesifikk undervisning. Audiometer, høreapparater, mikrofon og annet spesialutstyr ble brukt for å styrke de hørselsvekkede barns begrepslæring og språkutvikling.¹⁰⁴ Disse spesialbarnehager ble et viktig sted for barn og foreldre i en tid der det ikke fantes noen kommunal veiledningstjeneste.¹⁰⁵ Barnehagelærerne hadde et nært samarbeid med lege, logoped og fysioterapeut som bidro til at disse barnehagene ble viktige kompetansesentre for familier fra hele fylket. Fra Egersund, Sauda og Haugesund kom mødrene med sine barn gjerne to dager per uke, selv om

noen av dem da måtte overnatte i byen.¹⁰⁶ Her fikk funksjonshemmede barn tidlig og adekvat hjelp og foreldrene støtte og veiledning. Betydningen av det pedagogiske arbeidet i slike spesialbarnehager ble også lagt merke til i Direktoratet for spesialskoler og barnehagen for døve og hørselssvekkede ble derfor blant de første barnehagene som i 1960 fikk finansiell støtte fra Kirke- og undervisningsdepartementet.¹⁰⁷

Også Dorrit Hadlands Lekeklasse for seksåringer, som fra 1953 var en pedagogisk virksomhet i Jørgen Moes gate 12, ble på sekstitallet integrert i skolevesenet som førskoleklasser ved Storhaug, Kampen og Våland skole for "ikke-skolemodne" barn. Det var barnehagelærer Dorrit Hadland som i sitt privathjem hadde utviklet et spesifikt barnehagetilbud for de eldste førskolebarn og dette vakte interesse hos skolepsykolog Asbjørn Hove.¹⁰⁸ Sammen fikk de utviklet dette barnehagepedagogiske tilbudet som hadde tatt imot vanlige seksåringer til et pedagogisk tiltak for både seks- og syvåringer i

Samlingsstund i Døvebarnehagen ca. 1962. Her foregår det språklæring med utgangspunkt i konkrete gjenstander. Øretelefoner, forsterker og mikrofon er tatt i bruk for å tilpasse lydnivået til det enkelte barns behov. Foto utlånt fra Hørselshemmedes barnehage i 1993

Lekeklassen for 6-åringer var et enkvinnesforetak og hadde lokalene sine i barnehagelærerens privatbolig i Jørgen Moes gate 12. Det fantes flere 4 timers-barnehager som holdt til i barnehageeierens privathus. *Foto i privat eie*

Barnehagelærer Dorrit Hadland i 1950-årene i sin Lekeklasse for 6-åringer. Her spiller hun dukketeater for barna. *Foto i privat eie*

Slik bidro de ulike spesialbarnehagene til å synliggjøre barnehagens pedagogiske potensial i samfunnet. Barnehagelærerne i spesialbarnehagen ble også talerør for integreringstanken ved å foreslå at f.eks. tunghørte barn burde få gå i grupper sammen med normale barn.¹¹⁰ Samtidig var de med på å understreke det generelle behovet for barnehager og mer finansiell støtte fra det offentlige.

1960 – 1970 Barnehage og likestilling blir politikk

Nå begynte husmorens glanstid til å bli avløst av en tid der mange kvinner med små barn ville bruke sin utdanning og delta i arbeidslivet. De var opptatt av likestilling og heltidsplasser til sine barn. De fleste partiers kvinneorganisasjoner hadde etablering av flere daghjem på sine program. I offent-

skolen, der siktemålet var "å lette overgangen og forebygge skoleproblemer".¹⁰⁹ Dette var et pionerarbeid for å ivareta barn som ble diagnostisert som "ikke-skolemodne" og derfor måtte vente et år før de fikk begynne i første klasse (utsatt skolestart), men også en anerkjennelse av den pedagogikken som barnehagelæreren sto for.

lige utredninger begynte man å dokumentere at det er sløsing med samfunnets ressurser når velutdannede kvinner ikke deltar i yrkeslivet. Dessuten var det bruk for kvinner i de nye velferdsyrkene i sykehus, sykehjem og lignende. Med andre bidro det stadig økende behovet for heldagsplasser til at kravet om utbygging ble satt på den politiske dagsorden. Så også i Stavanger.

Doktorlek i Lekeklassen for 6-åringer i 1950-årene. Gutter og jenter skulle lære gjennom felles lek.
Foto i privat eie

Temaarbeid om Kina i Dorrit Hadlands Lekeklasse. Gjennom fortelling, bilder, lek og andre aktiviteter skulle barna bli kjent med ulike temaer. Temaarbeid kunne også være knyttet til årstidene og var en vanlig arbeidsmetode i barnehage og daghjem. Tegning av Henry Imsland.
Foto i privat eie

SKAL KOMMUNEN EIE OG DRIVE BARNEHAGER?

Kommunen utførte sin tilsynsplikt og ga gradvis økende finansielle bidrag. På grunn av den økende etterspørselen fra yrkesaktive kvinner om daghjemsplasser til barna, ble bygging og drift i kommunal regi et politisk tema. Det var mangel på plasser og lange ventelister. I de eksisterende private institusjoner ble det utarbeidet strenge kriterier for opptak. I sakspapirene til bystyret foreslo finansrådmannen som regel at andre oppgaver burde gå

Veden daghjem var det første typehuset fra Firma Drivflåt og bildene derfra ble brukt i deres markedsføringsbrosjyrer. Byggekostnadene var lave, men de senere utbedringskostnadene tilsvarende høye.
Foto fra brosjyre i forfatterens eie

foran bygging av barnehager/daghjem. I 1964 var det reisningen av det nye sykehjemmet¹¹¹ og i 1968 var det byggeprosjektene Kvernevik skole,¹¹² Tasta skole og Kannik skole som ikke burde forsinkes av at kommunen bygde egne daghjem. De to første kommunale barnehager ble derfor institusjoner som ikke krevde bygging. Familiedaghjemmet i Kongsgata 47 var et samlingssted for dagmødre som tok imot småbarn i sitt eget hjem og Hafrsfjord daghjem ble etablert i den nedlagte Madla småskole i Regimentsveien 30.

I 1964 ble det bevilget midler til en daginstitusjon i Hjalmar Johansensgate 5, men da det arkitekttegnede huset sto ferdig, valgte bystyret å overlate driften av *Barna hus* til en menighet.¹¹³ Kommunen forpliktet seg til å gi finansiell støtte, men ville ha en annen eier for å slippe pensjonsutgifter til

personalet og administrasjonsutgifter.¹¹⁴ Selv om kommunen så å si dekket hele driftsbudsjettet, var det et viktig prinsipp å ikke påta seg et slikt ansvar.¹¹⁵ Først i 1969 var Stavanger kommune villig til å bygge og drive Veden daghjem. Men også her hadde man vært opptatt av at dette skulle være billig. Bystyret valgte en kostnadseffektiv driftsmodell med 2 avdelinger, for å unngå å måtte ansette en egen bestyrerinne som var kravet ved flere avdelinger. Videre hadde en funnet fram til en enkel ferdighusmodell godkjent for daghjemdrift¹¹⁶ og bevisst unngått å lokalisere daghjemdrift i offentlige bygninger som skoler og bydelshus. Med andre ord var kommunen bare villig til å satse på daghjembygg hvis standarden var lavere enn for andre offentlige bygg. Et annet sparetiltak var bortfall av middagsservering. Mens det i menighetenes daghjem fremdeles fantes en kokke som serverte full middag, så skulle det ikke tilbys varm mat i de kommunale.¹¹⁷

Selv om kommunen nå var blitt barnehageeier, ble innholdet utelukkende bestemt av barnehagelærerne. En av dem sier det slik:

"Jeg drev ut fra meg selv. Det var ingen som satte opp noen regler for meg hvordan jeg skulle drive. Jeg kan ikke huske at vi hadde noen skriftlig formålsparagraf."¹¹⁸ Barnehagelærerens utdanning, livssyn og erfaring kunne prege virksomheten uten at eieren ville bruke sin innflytelse. Det kan forklares med at det bare gjaldt noen få barn og at kommunen ikke hadde noen formelle plikter som overfor skolebarn. Men mest av alt handlet det om at politikernes motiv for å påta seg driftsansvar var å yte sosialhjelp¹¹⁹ Kommunens manglende interesse for oppdragelsen og verdiformidlingen i daghjemmene, kan derfor tolkes som et uttrykk for at kommunen ikke så, at det i disse institusjonene foregikk en pedagogisk virksomhet som var med å danne barna.

BARNEHAGESTREIKEN OG FORELDRENE

Arbeidsvilkårene i de ulike institusjonene var meget ulike og lønnen fortsatt meget lav. Etter at barnehagelærernes fagforening i 1966 var blitt del av Norsk Lærerlag,¹²⁰ ble det i de nasjonale tarifforhandlinger reist krav om arbeidstid og ferier i forhold gjeldende lover, avlønning i forhold til pedagogisk utdanning og innplassering i kommunale lønnsklasser. Dette var revolusjonerende ideer som var uforståelige for kommunenes representanter i forhandlingsutvalget. En av dem, Svein Holter, ordla seg slik. "Men jeg vil i det lengste tro at barnehagelærerne ikke mener helt alvorlig at lek med

Foreldremøte i St. Petri daghjem ca. 1959. Mange mødre og en far på små stoler rundt et dekket kaffebord. Foto tilhører Svanhild Sommerhaug

"Stengingen av barnehagen har satt oss i store praktiske vanskeligheter særlig er enslige foreldre hardt rammet, men vi vil gjøre bystyret oppmerksom på at vi som foreldre med vårt kjennskap til det pedagogiske arbeid barnehagelærerne driver, fullt ut støtter deres krav. (...) Det nåværende Stavanger bystyret har stilt seg positivt til utbygging av daginstitusjoner og forsøkt å få kvalifisert bemanning til disse. Vi vet at bystyret ikke deler Svein Holters syn. Vi ber derfor bystyret gjøre dette klart overfor By- og Herredsforbundets Forhandlingsdelegasjon og be forhandlerne se alvorlig på de krav barnehagelærerne stiller."¹²³

Foreldrene ga klart uttrykk for at de verdsatte det pedagogiske arbeidet og at de solidariserte seg med barnehagelærerne, trass i de vansker den lange

klosser er pedagogisk arbeid. Alminnelige husmødre uten akademikerutdannelse kan få komplekser av mindre. Det vi særlig trenger er barneparkeringsplasser."¹²¹ Da kravene ble avvist, brøt det ut en seks uker lang streik som førte til at alle barnehagelærerne i Stavanger la ned sitt arbeid.¹²² De stengte institusjonene fikk foreldrene til å mobilisere. På bystyremøte 28. 4. 1969 presenterte en deputasjon en underskriftsliste fra foreldre i tolv barnehager/daghjem der det sto:

streiken skapte for dem. Dette politiske utspillet viser også at det blant foreldrene fantes ressurssterke personer som kunne fungere som aktører i offisielle beslutningsprosesser. Blant aksjonslederne var det to bystyreprerentanter. Foreldrenes utspill førte til en flere timers barnehagedebatt i bystyret og en utredning om ulike syn på barnehage til formannskapet. Der ble det ikke flertall for forslaget: "Formannskapet vil samtidig prinsipielt uttale at barnehagelærernes plassering på det offentlige regulativ omvurderes i samsvar med erkjennelse av at barnehagelærere er pedagoger",¹²⁴ men det ble sendt brev både til Stortingets kommunalkomite og til forhandlingspartnere. Dermed bidro barnehageforeldrene selv til å sette barnehagesaken på sakskartet. I asyltiden var det eierstyret som hadde herredømme over institusjonene og foreldre var de unyndige som skulle tilrettevise. I etterkrigstiden satte profesjonen, menigheter, organisasjoner og departementet premissene. I barnehage og daghjem ble foreldrene møtt av opplysningsarbeid og en vennlig samarbeidstone.¹²⁵

Under streiken i 1969 var det for første gang barnehageforeldrene selv som anså seg som meningsberettiget i barnehagesaker og ble politiske aktører.

Oppsummering: En barneinstitusjon i forandring

Barnehagens institusjonshistorie inneholder mange ulike betegnelser på institusjonen. Mest av alt er den preget av ulike ideer om for hvem og hva institusjonen er til for. Er den et særtiltak for noen definerte grupper eller skal den være noe for alle barn? På attenhundretallet var barneasyl og barnekrybbe utelukkende for de fattige, men også på 1950-tallet ble det opprettet barnehager som hadde barn med spesielle behov som sin målgruppe. Spesialbarnehagene var opptatt av å skape institusjoner for barn med ulike typer funksjonshemninger. Det vil si at alle disse institusjonene var ikke opprettet for det alminnelige barnet, de ble opprettet for å *kompensere for noen mangler*, enten dårlig økonomi/vanskelige oppvekstvilkår eller medfødte vansker. Barnehagen som et kompensatorisk tiltak har derfor en lang tradisjon.

Derimot har ideen om barnehagen som et universelt velferdsgode "for alle barn" hatt vansker med å slå rot i Stavanger. Selv om Frøbels ide om en pedagogisk barnehage for barn fra alle samfunnslag inspirerte til opprettelsen av noen "barnehager", så var ikke rammebetingelsene slik at dette kunne bli

En gruppe foreldre på foreldremøte i St. Petri daghjem har kledd seg ut og spiller på barnas rytmeinstrumenter. "Vi skulle kle oss ut og leke som barn" forteller Svanhild Sommerhaug som eier bildet.

en realitet. Det var vanskelig å vinne gehør for en barnehage med et dannelsoppdrag for alle barn. I 1960-tallets argumentasjon for utbygging av flere plasser var igjen mødrenes yrkesaktivitet i forgrunnen. Dette gjelder både på lokalt og nasjonalt nivå.¹²⁶

Likevel var perioden 1945–1970 en viktig tid for utformingen av norsk barnehage på flere måter. Staten etablerte nasjonale kvalitetsstandarder for alle barnehager som tok imot barn i alderen 0-7 år. Selv om den pedagogiske utviklingen i småbarnsstuene for de yngste barna gikk mye senere enn i daghjemmene, så fikk Norge et helhetlig system og ikke, som mange andre europeiske land, adskilte systemer for barn over eller under tre år.¹²⁷ Videre fikk vi utviklet en barnehage som kombinerer tilsyn og pedagogikk i et helhetlig opplegg. Vektleggingen av barnehagens betydning for mødrenes yrkesaktivitet førte til at vi fikk utformet barnehagen slik at den er tilpasset moderne familieliv. Sist men ikke minst, ble det demonstrert hvor mye barnehagepedagogikken kan bidra til funksjonshemmede barns utvikling. Disse prinsipper ble nedfelt i den første Lov om barnehager av 1975, som også definerte kommunenes plikter for barnehageutbygging.¹²⁸ Kommunene har i dag ansvar for barnehagene som har blitt et stort kommunalt tjenesteområde og de er blitt viktige aktører. Men fortsatt nøler kommunene med å ha eierskap for barnehagene slik de har som skoleeier. Det kan kalles en form for historisk kontinuitet når 53 % av alle norske barnehager i 2015 drives private.¹²⁹

Selv om vi i dag ser barnehagen som et sted for alle barn, så har barnehagen fortsatt et kompensatorisk oppdrag. Men nå handler det om sjanselighet for barn fra språklige minoriteter, det vil si å utjevne sosiale og kulturelle forskjeller gjennom utdanning. Barnehagene, som fra 2005 sorterer under kunnskapsdepartementet, skal legge fundamentet for livslang læring slik at alle barn kan lykkes i kunnskapssamfunnet.¹³⁰ Fremdeles skal leken ha en framtreddende plass. Barnehagen begrunnes ikke lengre ut fra mødrenes yrkesaktivitet, den er blitt et velferdsgode og en lovfestet rettighet for alle barn. Fra å være unntaket er barnehagen blitt stedet der de fleste barn tilbringer sin barndom.

Noter

- [1] NOU 1972: 39 Førskoler. Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- [2] NOU 1972: 39 Førskoler. Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- [3] Deler av det innsamlete materiale er tidligere publisert under tittelen *Mange barn, mange kvinner og én mann. Barnehagen i Stavanger 1844-1970*. Skriftserien for Stavanger lærerhøgskole, rapport 3 – 1994.
- [4] Protokoll for Stavanger Asyl 1843, Statsarkivet i Stavanger.
- [5] Protokoll Stavanger Asyl 1848, 1863, 1865, 1866, 1867, 1872, Statsarkivet i Stavanger.
- [6] Stavanger Amtstidende og Adresseavis 7.7.1845
- [7] Møteprotokoll Stavanger Asyl/St. Petri asyl 1895, Statsarkivet i Stavanger.
- [8] Lous Carl: En Stavangersk Cicerone 1868, Stavanger: Lønning forlag.piy
- [9] Møteprotokoll Stavanger Asyl, Statsarkivet i Stavanger.
- [10] Protokoll for Stavanger Asyl 1844, Statsarkivet i Stavanger.
- [11] Protokoll for Stavanger Asyl 1863, Statsarkivet i Stavanger.
- [12] Protokoll for Stavanger Asyl 1845 i Statsarkivet i Stavanger. Muligens er J. Testmann identisk med kontorist Johan Caspar Testmann i folketellingen 1865.
- [13] Protokoll for Stavanger Asyl 1845, Statsarkivet i Stavanger.
- [14] Protokoll for Stavanger Asyl 1871, Statsarkivet i Stavanger.
- [15] Protokoll for Stavanger Asyl 1899, Statsarkivet i Stavanger.
- [16] Protokoll for Stavanger Asyl 1880, Statsarkivet i Stavanger.
- [17] Stavanger Aftenblad 20.7.1898
- [18] Protokoll for Stavanger Asyl 1844, Statsarkivet i Stavanger.
- [19] Protokoll for Stavanger Asyl 1895, Statsarkivet i Stavanger.
- [20] Protokoll for Stavanger Asyl 1887, Statsarkivet i Stavanger.
- [21] Protokoll for St. Petri Asyl 1913, Statsarkivet i Stavanger.
- [22] Informant I: Asylbarn, kvinne f. 1917
- [23] Informant J: Asylbarn, kvinne f. 1913
- [24] Informant C, barnehagelærer f. 1931 sa også: "I min barndom sto det en skrekk rundt asylet. Mellom barnene gikk redselshistorier om hvordan de slo de. Om en som måtte sitte høyt oppe på et skap. – Om det var sant, vet jeg ikke."
- [25] Informant K, asylbarn, kvinne f 1903
- [26] Instrux for Bestyrerinden 1844, Protokoll for Stavanger Asyl, Statsarkivet i Stavanger.
- [27] Vestlandsposten 23.11.1899
- [28] Protokoll Satvanger asyl/St. Petri asyl 1895 og 1937, Statsarkivet i Stavanger.
- [29] Protokoll St. Petri asyl 1913 Innlegg af elektrisk lys i asylet. Statsarkivet i Stavanger.
- [30] Protokoll St. Petri asyl 1895, 1912, Statsarkivet i Stavanger.
- [31] Protokoll St. Petri Asyl 1903, 1904, 1937, Statsarkivet i Stavanger.
- [32] Informant A, assistent i barnekrybbe og asylbestyrerinne født 1916
- [33] Protokoll for St Petri Asyl 1948, Statsarkivet i Stavanger.
- [34] Ahnert, L. (1998) *Tagesbetreuung für Kinder unter drei Jahren*. Bern: Verlag Hans Huber.
- [35] Wiesener, G. (1924) Norges barneforsorg. Oslo.
- [36] T. Korsvold (1998) For alle barn! Barnehagens framvekst i velferdsstaten. Oslo: abstrakt forlag. Utdanningsvitenskapelig serie
- [37] Jfr. Th. Moes utsagn: "En og annen skolemoder fantes vel også her i byen som i sin private dagligstue holdt hva vi i vore dage vil kalle barnehave" i Tveteraas (red.) Stavanger 1814-1914 Stavanger: Dreyer.
- [38] Informant C, barnehagelærerinne f 1931 og Stavanger Aftenblad 7.9.1923
- [39] Informant B, barnehagelærer født 1915
- [40] Informant B, barnehageleder født 1915 og barnehagelærerinne E, F født 1920, 1934
- [41] Informant B, barnehagelærerinne f. 1915
- [42] Informant B, barnehagelærerinne f. 1915
- [43] Informant C, barnehagelærerinne f 1931
- [44] Informant B, barnehagelærerinne f 1931og informant D, barnehagelærerinne f 1930.
- [45] Statistisk Sentralbyrå, NOS XI 333, Folkemengden i herreder og byer 1. januar 1958, s 20.
- [46] Oppgave over barnevernsinstitusjoner i Stavanger. Sosialrådmannen 27. oktober 1958, Stavanger byarkiv.
- [47] Forskrifter for daginstitusjoner for barn. Fastsatt av Forbruker og Administrasjonsdepartementet august 1954.
- [48] Anne Greve (1994) *Førskolelærernes historie i Norge 1920-1965: på vei mot en yrkesidentitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- [49] NOU 1972:39 Førskoler. Vedlegg 4.
- [50] Eksempelvis var det tilsatt en diakonisse som leder av en småbarnsstue helt fram til 1973 og først da fikk denne institusjonen sin første barnehagelærer. Informant N, assistent i småbarnsstue f. 1952.
- [51] Møteprotokoll Domkirkens dagheim 1947 (innlånt fra Domkirkens barnehage i 1993)
- [52] Møteprotokoll Domkirkens dagheim 1948. (innlånt fra Domkirkens barnehage i 1993)
- [53] Møteprotokoll St. Petri 1949, nye grunnregler, Statsarkivet i Stavanger.
- [54] Informant D, barnehagelærerinne født 1930.
- [55] Informant D, barnehagelærerinne født 1930.
- [56] Møteprotokoll Hetlandsmarkens dagheim 1959. (innlånt fra Varden barnehage i 1993)
- [57] Arctander, S. *Miljøforholdene i Oslo*. Oslo 1928.
- [58] Informant M, kokke, født ca 1920.
- [59] Møteprotokoll Domkirkens dagheim 1959. (innlånt fra Domkirkens barnehage i 1993)
- [60] Møteprotokoll Hetlandsmarkens dagheim 1952 og Protokoll St. Petri 1953.
- [61] Hjemlet i Lov om barnevern av 1953.
- [62] Møteprotokoll Hetlandsmarkens dagheim 1949. (innlånt fra Varden barnehage i 1993)
- [63] Møteprotokoll Hetlandsmarkens dagheim 1949. (innlånt fra Varden barnehage i 1993)
- [64] Protokoll St. Petri 1960. Statsarkivet i Stavanger.

- [65] Fellesstyret for menighetenes dagheimer, referert i Møteprotokoll Hetlandsmarkens dagheim 1952.
- [66] For eksempel: "Innehaveren Frøken X har svært lite igjen til egen lønn. Hun arbeider iherdig, er fordringsløs og forsiktig. I den senere tid har det vært særlig økonomisk vanskelig."
- Saksutredning driftstilskott 1964, Stavanger byarkiv.
- [67] Protokoll St. Petri 1949, Statsarkivet i Stavanger.
- [68] Stillingsannonse, Stavanger Aftenblad juli 1950.
- [69] Informant B, barnehageleder født 1915.
- [70] Forskrifter for daginstitusjoner for barn av august 1954, Forbruker- og Administrasjonsdepartementet
- [71] NOU 1972:39 Førskoler. Vedlegg 4.
- [72] Informant B, barnehageleder født 1915.
- [73] NOU 1972:39 Førskoler: Barnevernsakademiet i Oslo gir 1935 den første barnehagelærerutdanningen i Norge
- [74] Informant B, barnehageleder født 1915.
- [75] Det har ikke lyktes å finne dokumenter eller informanter som angir hvilket år Storhaug barnehage skiftet navn.
- [76] Retningslinjer for barnehager, vedtatt på landsmøtet til Norske Barnehagelærerinnens Landsforbund 1948 og Forskrifter for daginstitusjoner for barn, fastsatt august 1954 av Forbruker- og Administrasjonsdepartementet.
- [77] Greve, A. (1994) *Førskolelærernes historie i Norge 1920-1965: på vei mot en yrkesidentitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- [78] Informant D, barnehagelærerinne født 1930.
- [79] Rapport fra Norske barnehagelærerinnens landsforbund 1962-1965.
- [80] Brev til barnevernsmenda 1955, Stavanger byarkiv.
- [81] Brev til barnevernsmenda 1955, Stavanger byarkiv
- [82] Informant C, barnehagelærerinne født 1931
- [83] Tilsynsrapporter til Stavanger barnevernsmend 1956 og 1961, St.vgr. byarkiv.
- [84] Inspeksjonsrapporter 1956, Stavanger byarkiv.
- [85] Tilsynsførernes journaler, Stavanger byarkiv
- [86] Informant C, barnehagelærerinne født 1931.
- [87] Informant C, barnehagelærerinne født 1931.
- [88] Informant G, f. ca. 1930, kasserer i husmorlag og Sak 1063/59 *Kommunal støtte til modernisering og ominnredning av Buøy parkering for barn*. Stavanger Formannskap.
- [89] Norges Husmorforbund & Norske Barnehagelærerinnens Landsforbund (1953) Vi lager barnehage. Oslo: brosjyre.
- [90] Manus, arkivert i Hjemmenes Vels barnehage (innlånt derfra i 1993)
- [91] Informant G, kasserer i husmorlag født ca. 1930 Antallet ble senere redusert til 37 for å være i samsvar med forskriftene.
- [92] Landets mest moderne barnehage, artikkel i URD 24/1951.
- [93] Intervju med informant G, kasserer i husmorlag født ca. 1930.
- [94] Finansrådmannen i Stavanger, Stavangeren 13.1.1951.
- [95] Udatert faksimile av avisinnlegg 1956, arkivet i Hjemmenes Vels barnehage (innlånt derfra i 1993)
- [96] Udatert faksimile av avisinnlegg 1956, arkivert i Hjemmenes Vels barnehage (innlånt derfra i 1993)
- [97] Udatert faksimile Stavanger Aftenblad 1956, arkivert i Hjemmenes Vels barnehage (innlånt derfra i 1993)
- [98] Stavanger bystyre Sak /1964 Bevilging av kr. 300 000.- til bygging av daginstitusjon i Ullandhaugområdet
- [99] Opptaksreglene for daghjem og krybber viser at barn med vanskelige hjemmetilhøve skulle prioriteres: a.) enslig eller enslig far i arbeid, b) mor syk, c) mor i arbeid fordi familiens inntekt er utilstrekkelig, d) boligtilhøve eller andre tilhøve i heimen eller spesielle omsyn til barnet, e) for øvrig må hvert tilhøve bedømmes etter beste skjønn idet det bl.a. også tas hensyn til familiens økonomiske stilling. Komiteen til utredning av spørsmålet om drift av daginstitusjoner i Stavanger 1958. Stavanger mai 1958. Stavanger byarkiv.
- [100] Driftsutgiftene ble i 1954-1957 fordelt slik: 63 % av foreldrene, tilstelninger/legater 8%, kommunen 16% og staten 12%. Sakspapir Driftstilskudd i Stavanger byarkiv.
- [101] Årsberetning Barnehagen for døde og høresvake 1963. Stavanger byarkiv.
- [102] De leser ord på munnen før de lærer bokstaver. Stavanger Aftenblad 19.2.1966.
- [103] Hørselssvekkede barn ut av isolasjonen. Stavanger Aftenblad 25.6.1958.
- [104] Rogalands Avis 21. 6. 1958, Stavanger Morgenavis 18.6.1966.
- [105] De leser på munnen før de lærer bokstaver. Stavanger Aftenblad 19.2.1966.
- [106] Barnehage for hørende deler hus med hørselsvake og døde. Stavanger Aftenblad 14.6.1960.
- [107] Barnehage for hørende deler hus med hørselsvake og døde. Stavanger Aftenblad 14.6.1960
- [108] Informant L, ektefelle til barnehagelærerinne f. 1919.
- [109] Hove & Ree Pedersen *Førskole- og modningsklasser i Stavanger*. Stavanger skolekontor 1.9.1966. Stavanger byarkiv.
- [110] La oss gi dem et rikere liv. Stavanger Morgenavis. 18.6.1966
- [111] Bystyresak 7/1964 Bevilging av kr. 300 000 til bygging av daginstitusjon for barn i Ullandhaugområdet.
- [112] Bystyresak 221/1968.
- [113] Bystyresak 99/1967 Drift av daginstitusjon for barn i Ullandhaugområdet
- [114] Bystyresak 99/1967 Drift av daginstitusjon for barn i Ullandhaugområdet
- [115] Årsregnskapet for Barna Hus 1968 viser at Bekkefaret menighet har dekket totalt 58 kroner.
- [116] Bystyresak 159/1969. Forslag om henvendelse til Norges Storting.
- [117] Reglement for Stavanger kommunes daginstitusjoner 1970. Stavanger byarkiv.
- [118] Informant H, barnehagelærerinne f. 1931.
- [119] Bystyresak 99/1967 Drift av daginstitusjon for barn i Ullandhaugområdet
- [120] Greve, A., Jansen, T.T., Solheim, M. (2014) *Kritisk og begeistret. Barnehagelærernes fagpolitiske historie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- [121] Avdelingssjef Svein Holter i Akershus Arbeiderblad 12.3.1969.
- [122] *I konflikt*. Brev til medlemmene. Norsk lærerlag, Oslo 3.3.1969.

[123] Interpellasjon fra Olav T. Laake i bystyremøte 28. 4.1969. Sak nr. 101A (utenfor kartet)

[124] Bystyresak 160/1969 *Barnehagelærerstreiken* – forslag satt fram av representanten Kari Hauge Rasmussen i bystyrets møte 28.4.

[125] Informant D, barnehagelærerinne f. 1930

[126] NOU 1972:39 Førskoler Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

[127] Eurydice 2009: *Tackling social and cultural inequalities through early childhood education and care in Europe*.

[128] Lov om barnehager 1975. Forbruker og administrasjonsdepartementet.

[129] Statistisk sentralbyrå. Barnehager 2015, endelige tall.

[130] NOU 2012: 1 *Til barns beste - Ny lovgiving for barnehagene*. Kunnskapsdepartementet.

OVERSIKT OVER DAGINSTITUSJONER FOR BARN 0-7 ÅR I STAVANGER

HELDAGSINSTITUSJONER MED 8-10 TIMERS ÅPNINGSTID:

*STAVANGER ASYL / Det Ældre Asyl på Pedersgjærde / St. Petri Asyl /St. Petri dagheim fra 1844-1898 i Asylgate 10, deretter i Lyder Sagens gate 9. Fra 1968 i Jørgen Moes gate 9. Eier: Stavanger Byselskap som frittstående stiftelse, fra 1948 St. Petri menighet, fra 2008 Stavanger kommune. Institusjonen heter i dag *Vålandshaugen barnehage*.

Asylet på Omdalsmarken / DOMKIRKENS ASYL / Domkirkens dagheim fra 1871 til 1958 i Henrik Steffens gate 7, deretter i Christian Thranes gate 30. Eier: Domkirkens menighet, fra 2008 Stavanger kommune. Institusjonen heter i dag *Bjergsted barnehage*.

Asylet på Møllehaugen / ST. JOHANNES BARNEASYL / Johannes dagheim fra 1881-1891 i støperimester Clemetsens hus i Pedersgata, deretter i Nedre Dalgate 68. Eier: St. Johannes menighet. Institusjonen heter i dag *Storhaug åpen barnehage* og er den eneste gjenværende asylbygning.

FRELSESARMEENS BARNEKRYBBE leide rom ulike steder fra 1896 til 1915, deretter i Kongsteinsgata 48 sammen med barneherberget. Ble fra midten av 50-tallet drevet som barnehjem. Eier: Frelsesarmeen.

DOMKIRKENS BARNEKRYBBE / Domkirkens småbarnsstue fra 1904 i Nedre Klevegate, så til Øvre Strandgate og fra 1910 til 2010 i Klinkenberggata 23. Eier: Domkirkens menighet. Virksomheten er fra 2008 del av *Bjergsted barnehage* som eies av Stavanger kommune.

ST. JOHANNES BARNEKRYBBE / St. Johannes småbarnsstue fra 1911 til 1939 i Pedersgata 119, deretter i Nymannsveien 67. Eier: St. Johannes menighet, fra 2008 Stavanger kommune. Institusjonen heter i dag *Nymannsveien barnehage*.

HETLANDSMARKEN DAGHEIM fra 1949 til 1985 i Nymannsveien 165, deretter i Egersundsgata 13 (Varden kirke). Eier: Varden menighet, fra 2008 Stavanger kommune. Institusjonen heter i dag *Varden barnehage*.

FAMILIEDAGHJEM / Sentrum familiebarnehage fra 1965 til 1980 i Kongsgata 47. Eier: Stavanger kommune. Nedlagt 1980.

BARNAS HUS fra 1967 i Hjalmar Johansens gate 5. Eier: Bekkefaret menighet, fra 2008 Stavanger kommune. Institusjonen har fortsatt samme navn.

HAFRSFJORD DAGHJEM fra 1968 i Regimentsveien 30 (tidligere skolebygg) til 1980-tallet, var lenge ikke i bruk, så gjenåpnet som *Hafrsfjord Åpen Barnehage*, en avdeling under Sandal barnehage. Eier: Stavanger kommune.

BARNEPARKERING VED ROGALANDS SYKEHUS for personalets barn, startet i 1969 i Musegata og flyttet til Fridtjof Nansens vei 13, der den skiftet navn til Trollskogen daghjem. Eier: Rogaland fylkeskommune, fra 2008 Stavanger kommune. Institusjonen heter i dag *Hillevåg barnehage*.

VEDEN DAGHJEM, fra 1969 i Fredtunveien 1. og er nå del av *Triade barnehage*. Eier: Stavanger kommune. Første daghjem som er bygget og drevet av kommunen.

FABRIKKENES BARNEPARKERINGER:

Herkules Cannings parkering, Jelsagata 46, startet ??, nedlagt 1955.

Stavanger Preservering Co. hadde 2 godkjente barneparkeringer for 20 barn hver: Nedre Strandgate 42 som ble nedlagt rundt 1960 og Banevigsgata ved fabrikk nr. 5 som ble nedlagt 1961.

Stavanger Canning Co., Avaldsnesgata 73, startet 1948, nedlagt rundt 1960. Godkjent for 10 barn.

Norrigs Hermetikkfabrikk, Lervigsveien 32, startet 1946, nedlagt rundt 1960. Godkjent for 30 barn.

Bjellands barnehage på fabrikkområdet fra 1955 til 1957. Eneste bedriftsbarnehage med barnehagelærer og forskriftsmessig standard for daghjem.

HALVDAGSINSTITUSJONER MED 4 TIMERS ÅPNINGSTID:

VÅLAND BARNEHAGE / Tante Bittens barnehage fra 1931 til 1939 i Speiderhuset i Dronningens gate 12, deretter i Jørgen Moes gate 18 fram til nedleggelsen i 1964. Eier: Karen Retz, fra 1932 Berit Næsheim.

STORHAUG BARNEHAGE fra 1938 i Jelsagata 23, ble omdefinert til barneparkering (ca 1960?). Eier: Nuppi Jensen Lode, 1944-1952 Eli Hjertervik medeier. Nedlagt, uvisst når.

HINNA BARNEHAGE i Villa Blåfjell på Hinna, fra 1939 – 1961. Eier: Karen Ayer Stangeland, fra 1956 datteren Karen Edith Stangeland.

HJEMMENES VELS barnehage fra 1951 i Torfæusgate 3. Eier: Stavanger Hjemmenes Vel, fra 2004 Stavanger kommune. Institusjonen heter i dag Bokkaskogen barnehage.

LEKESTUA I SPEIDERHUSET, Dronningens gate 12, kom i gang etter krigen og ble nedlagt 1956

BJERGSTED BARNEPARKERING fra 1946 – 1955 i Bjergsted, deretter Hjemmenes Vels barneparkering i Torfæusgaten, nedlagt uvisst når.

ST. SVITHUN BARNEHAGE, Kannik fra 1963, nedlagt på 1980-tallet. Eier: Den katolske kirke i Stavanger.

BUØY BARNEPARKERING startet ??, flyttet i 1960 til Losjehuset i Fregattveien 5. Nedlagt, uvisst når.

SPESIALBARNEHAGER:

BARNEHAGE FOR DØVE OG HØRESVAKE startet i 1955 i leide lokaler, blant annet i Domkirkens daghjem, brakker i Hillevåg, så ved Auglend skole. Eier: Døveforeningen, fra 1969 førskole administrert av Stavanger grunnskole. Institusjonen heter i dag Auglend barnehage, eies av Stavanger kommune og har adresse Haugåsstubben 1.

RAMSVIG DAGHJEM FOR ÅNDSSVAKE i Ramsvik startet i 1956, nedlagt på 1970-tallet. Eier: Diakonforbundet.

Barnehage for barn med cerebral parese / C.P. BARNEHAGEN fra 1955 i Madlaveien 21, deretter i Vålandsgata 57, nedlagt 1987. Eier: Stavanger og Madla Røde Kors Barnehjelp, senere overtatt av Fylkeskommunen (uvisst når)

LEKEKLASSEN FOR 6-ÅRINGER startet 1953 i Jørgen Moes gate 12, fra 1962 førskoleklasse ved Storhaug folkeskole, utvidet med en førskoleklasse på Kampen skole og en på Våland skole i 1965, deltok fra 1969-1971 i et nasjonalt forsøksprosjekt. Eier: Dorrit Hadland, fra 1962 Stavanger kommune, skoleetat.

*Den mest brukte betegnelsen er angitt med store bokstaver.

SUMMARY

Early Childhood Education and Care in Stavanger: from charity to welfare

This article outlines the history of Early Childhood Education and Care (ECEC) settings in Stavanger municipality 1844-1970. Who established these institutions and why? Who did use them and what kind of activities took place there? The study is based on Stavanger asylum's protocol book 1844-1960, protocols and reports from other ECEC-settings, propositions to the city council, pictures, newspapers and interviews with prior staff and other stakeholders. The development of ECEC is presented within these periods:

1894-1945 Asylums, upbringing of the poor children

A philanthropic organization established the first asylum in 1844 to educate working class children aged 2½ to 6, to modesty and diligence. Lutheran congregations took over and organized 3 asylums. The purpose of education was gradually replaced by physical care as the main task. Not all parents wanted to send their children to the asylum and the number of children declined.

1894-1945 Crèches, protection of the poor children

The Salvation Army and 2 Lutheran congregations established 3 crèches for children 0-2 ½ of working class mothers. Nurses and deaconesses emphasized cleanliness and care in these crèches.

1930 – 1945 A pedagogy of play for bourgeoisie children

Inspired by Friedrich Fröbel's pedagogy of play and self-enhancement, some women established part time "kindergartens" for children aged 3 to 6, offering Fröbel activities, free play, books and songs for middle class children. Three kindergartens of this kind were identified. Summarizing 1844-1945: Parallel to the traditional asylums and chrèches organized by congregations for working class children, women established private kindergartens in the 1930'ies for middle class children. There was no col-

laboration between these two kinds of provision, as they were perceived to have two different missions. These two separated kinds of ECEC mirrored and reproduced the existing class-divided society.

1945 -1960 Pedagogues' and housewife associations' entrance to the field

All asylums changed into day care centers and the quality developed by child-size furniture, various play materials, large play grounds and new buildings designed by architects. Kindergarten teachers implemented their pedagogy of play. Congregations still owned the institutions, emphasizing "Christian Upbringing". From 1952 the day care centers offered part time places and middle class children became included. When a housewife association established a high quality kindergarten they also asked for public support, based on the rationale that mothers contribute to society by creating happy families. But the municipality limited the financial support to institutions for the poor. Still, in the late 1950'ies the municipality also offered some financial support to the housewives' kindergarten. Thus, they could offer some free places to working class children.

There was an ongoing process of professionalization. The Union of kindergarten teachers claimed for better wages and quality standards. The congregations maintained their influence by claiming "Christian truth" of their staff. Kindergarten inspectors from the Ministry of Social Affairs implemented the national ECEC-regulations of 1954 persistently by visiting every institution. This caused the closing of one kindergarten, as the owner did not have the required kindergarten teacher degree. Those who did not meet the quality standards had to be called "Child parking" and in Stavanger there were some of them.

Factory owners organized "factory child parking" next to their canning industry to prevent children from disturbing their mothers at work. When municipal inspectors criticized the scarce provisions, the owners closed their "child parking". Only Chr. Bjelland run a proper daycare for a short period.

Associations established kindergartens for children with

cerebral palsy, hearing disabilities or mentally retarded. Specialized kindergarten teachers adapted the kindergarten pedagogy to the educational needs of these children. Families from the entire county used these pioneer institutions. Preschool teachers also worked in “preschool classes” at three primary schools, targeting at children declared immature for school.

1960-1970 Gender equality and ECEC into politics

Political parties claimed ECEC-provisions for working mothers. Stavanger municipality established one in a prior school and built The Children’s House, which was then handed over to a congregation. Politicians hesitated to take ownership for ECEC-settings and when they finally did, in Veden daycare, the costs were cut as much as possible. During a national strike parents became political agents, asking the city council to promote the kindergarten teachers’ claims.

During these periods and especially after 1945 decisive characteristics of the Norwegian kindergarten were shaped. Today ECEC-settings are inclusive institutions, adapted to modern two-income families, ensuring structural quality and a play-based pedagogy for children aged one to five.